

Хмельницький національний університет
 Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
 Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)
 Освітній рівень

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Галузь знань - 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність - 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма _____

Шифр КДРМ
 номер залікової книжки

Виконав(ла): студент(ка) II курсу, група ППмз-20-1 _____ Рикова О.

Підпис

Ініціали, прізвище

Керівник: кандидат психологічних наук, доцент
 науковий ступінь, вчене звання

Підпис

Ініціали, прізвище

Нормоконтролер

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки
 доктор психологічних наук, професор

Підпис

Є. М. Потапчук

Ініціали, прізвище

_____ 20__ р.

Хмельницький, 2021

АНОТАЦІЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Тема кваліфікаційної роботи «**РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**»

Рикова Олеся Вікторівна

Кваліфікаційна робота включає 100 сторінок, 4 таблиці, 25 рисунків, перелік джерел посилання складає 70 найменування, 1 додаток.

Ключові слова: креативність, інноваційні технології, креативне мислення, креативна уява, креативна грамотність, педагогічні умови.

Об'єкт дослідження – процес розвитку креативності молодших школярів.

Предмет дослідження – умови розвитку креативності молодших школярів шляхом використання інноваційних технологій.

За результатами дослідження виявлено важливості модернізації української педагогічної освіти через збагачення її зарубіжними інноваційними технологіями та малою кількістю наукових розвідок у галузі креативності. Проаналізовані умови використання інноваційних технологій у розвитку креативності молодших школярів. Розроблено практичні рекомендації для батьків і вчителів. Запропоновано тренінгову програму розвитку креативності молодших школярів.

Одержані результати можуть бути використані в різних видах навчально-виховної діяльності викладачів загально-освітніх закладів.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	11
1.1 Дослідження розвитку креативності в науково-психологічній літературі та характеристика основних концепцій креативності	11
1.2 Теоретичний огляд та аналіз проблем креативності особистості ...	16
1.3 Досвід роботи у розвитку креативності учнів молодших класів.....	26
Висновки до розділу.....	36
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	37
2.1 Програма емпіричного дослідження креативності у дітей молодшого шкільного віку	37
2.2 Аналіз та інтерпретація результатів психодіагностичного дослідження розвитку креативності молодших школярів	47
2.3 Апробація тренінгової програми, спрямованої на розвиток креативності у дітей молодшого шкільного віку та розробка рекомендацій.....	55
Висновки до розділу.....	77
ВИСНОВКИ.....	79
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	81
ДОДАТКИ.....	87
ДОДАТОК А Тренінгова програма з розвитку креативності у молодших школярів.....	87

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток креативності молодших школярів засобами інноваційних технологій є досить важливою та наразі однією з актуальних проблем XXI століття, яка цікавить як вчителів так і батьків. Дане питання є важливим у вирішенні і стає необхідною умовою для подальшого гармонійного розвитку молодших школярів. Оскільки, саме зараз чи не найнеобхідніші, як ніколи, нашій країні потрібні люди, які здатні приймати нестандартні, творчі, неохоплені простою думкою рішення, які вміють креативно мислити. На жаль, сучасна школа саме зараз ще зберігає застарілий підхід до засвоєння знань. Зараз часто навчання зводиться в основному лише до запам'ятовування і відтворення прийомів дій, типових способів розв'язування завдань. Одноманітне, шаблонне повторення одних і тих же дій зменшує потяг до навчання. Діти позбавляються радості відкриття і поступово втрачають здатність до творчості.

На розвиток творчих здібностей учнів та їх креативності орієнтують всі державні та відомчі директивні документи України.

Креативне мислення дитини є сприятливим інтегруючим чинником її соціалізації та становлення як особистості, оскільки соціальна діяльність дитини, яка є вирішально-визначальною під час її соціального дорослішання, в своїй основі має творчий характер. Під час засвоєння досвіду суспільного життя дитина переживає кожний етап цього процесу як суб'єктивне відкриття та створення власного соціального простору. Креативне мислення як вирішальний аспект творчої діяльності є постійним супутником та передумовою гармонійного розвитку людини впродовж усього її життя, забезпечуючи вміння особистості аналізувати проблеми, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити пропозиції прогнозуючого характеру, виявляти та формулювати суперечності, досягати результату з меншими енерговитратами та більшою радістю, розуміти «множинність» першопричин і наслідків ситуацій, вчинків, рішень тощо.

Проблема розвитку креативності відноситься до ще недостатньо вивченої та дослідженої проблеми сьогодення як у психології так і у педагогіці. Звернимо увагу на те, що дослідження цієї проблеми не послаблювались у психолого-педагогічній науці протягом усього періоду її розвитку. Їй були присвячені дослідження видатних вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів, зокрема дослідники визначають *загальні основи креативності* (Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, Є. Ільїн, А. Маслоу, В. Моляко, С. Сисоєва, Р. Стернберг, П. Торренс та ін.), *механізми креативного мислення* (Г. Альтшуллер, Д. Богоявленська, Е. де Боно, Дж. Гілфорд, О. Лук, О. Матюшкін, В. Моляко, Я. Пономарьов, П. Торренс та ін.); розглядають креативність як *різновид інтелектуальної поведінки* (Г. Айзенк, Д. Векслер, Р. Стернберг); вивчають «самоактуалізацію» у зв'язку з креативністю (Л. Гольдштейн, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.); досліджують *особливий характер мотивації креативів* (С. Голлан, Р. Кеттел, Д. Мак-Кіннон та ін.).

Незважаючи на всі численні дослідження, ще й досі не визначено можливостей і шляхів розвитку креативності, недостатньо вивчено особливості проявів продуктивного мислення на усіх вікових етапах, не досліджено роль навчальних дій у розвитку творчого інтелекту школярів.

Однак, відсутність належних наукових розробок, а також запити сучасного суспільства значною мірою впливають на необхідність спеціальних досліджень креативності на різних рівнях її прояву та розвитку. Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури переконує, що ця проблема є багатоаспектною і вимагає дослідження.

В загальнотеоретичному плані вченими обґрунтована необхідність і механізми формування здібностей у процесі навчання й виховання. При цьому їхній розвиток відбувається ефективніше за умови врахування як генетичних передумов, так і соціокультурних впливів середовища. Загальновизнаним є положення про те, що здібності формуються в діяльності. Проте у сучасних дослідженнях значна увага приділяється особливостям психічної організації

суб'єкта, тобто потенціальним резервам особистості, від яких залежать творчі досягнення.

Виходячи з актуальності даного питання і важливості у всебічному та гармонійному розвитку особистості, темою нашого дипломного дослідження обрано *«Розвиток креативності молодших школярів засобами інноваційних технологій»*.

Об'єкт дослідження – процес розвитку креативності молодших школярів.

Предмет дослідження – умови розвитку креативності молодших школярів шляхом використання інноваційних технологій.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження умов використання інноваційних технологій у розвитку креативності молодших школярів.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз науково-психологічної літератури з питань розвитку креативності молодших школярів.
2. Проаналізувати особливості розвитку креативності молодших школярів.
3. Дослідити розвиток креативності у молодших школярів.
4. Розробити тренінгову програму з розвитку креативності молодших школярів та перевірити їх ефективність.

Гіпотеза дослідження: розвиток складових креативності молодших школярів, таких як креативне мислення, креативна уява та креативна грамотність, значно покращиться за умов впровадження тренінгової програми з розвитку креативності в навчальний процес цієї категорії дітей.

Для реалізації поставлених завдань нами був використаний комплекс **методів дослідження:** *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження); *емпіричні* (анкетування; тестування за методиками: методика «Творча уява» («Три слова»); методика

«Неіснуюча тварина»; тест Торренса (Короткий тест творчого мислення КТТМ); тест «Фантазія»); *методи кількісної та якісної обробки даних.*

Практичне значення дослідження виявляється у важливості модернізації української педагогічної освіти через збагачення її зарубіжними інноваційними технологіями та малою кількістю наукових розвідок у галузі креативності.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось на базі НВК 2 м. Хмельницького. В ньому взяли участь 60 респондентів віком від 8 до 9 років. З них 34 дівчинки і 25 хлопчиків.

Апробація результатів дослідження відбувалась шляхом публікації статті на тему: «Застосування елементів сценічної вистави у розвитку креативності молодших школярів» в електронному науковому фаховому виданні «Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук» м. Одеса.

Структура роботи: робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (70 найменування), 4 додатків. Основний зміст роботи викладено на 85 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1 Дослідження розвитку креативності в науково-психологічній літературі та характеристика основних концепцій креативності

Проблема розвитку креативності стала самою актуальною темою нашого сьогодення, тому що саме творчі, кротивні люди створюють нове, неохоплене у всіх сферах людського життя. Розвиток креативності учнів в процесі шкільного життя та подальшого навчання у вищих навчальних закладах здобуває одне з найважливіших значень. Термін «креативність» останні роки входить до найбільш вживаних слів фахівцями різних галузей. Але, на практиці, використовується воно не завжди влучно та коректно. Тому, проблема розвитку креативності учнів не може бути повністю досліджена і як наслідок розв'язана без чіткого розуміння поняття, що ж таке креативність. Генезис поняття креативності охоплює собою період між XX та XIX століттями.

В англійській літературі, як бачимо, терміном «creativity» позначають все те, що має безпосередню причетність до створення чогось нового; власне процес такого створення; продукт цього процесу; його суб'єкт; обставини, в яких творчий процес відбувається; чинники, які його обумовлюють тощо, тобто «креативність» трактується як поняття синонімічне «творчості». У Психологічному словнику креативність розуміється з точки зору творчої продуктивності, як «...здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації». [9, с.768]

Засновником сучасних теоретичних досліджень креативності вважається американський психолог, автор психометричних учень людського

інтелекту Джо Гілфорд. Особливістю теорій Джо Гілфорда є поділ мислення на два види - конвергентне та дивергентне. І якщо ж, *конвергентне* мислення спрямоване на аналіз усіх вже до цього знайдених способів розв'язання задачі, з тим, щоб вибрати з них єдиний правильний варіант. Конвергентне мислення лежить насмперед в основі інтелекту. *Дивергентне* мислення - це мислення, «що йде одночасно у багатьох напрямках» [5, с. 145], воно спрямоване на те, щоб розробити безліч інших, різних варіантів розв'язання задачі. Дивергентне мислення лежить в основі креативності.

У його теоріях розглянуто ряд інтелектуальних здібностей, згрупованих за трьома категоріями - операційна, змістова і продуктивна [11, с. 1-4]. У процесі перевтілення цієї моделі Дж. Гілфорд зашораз виділяв нові компоненти: найперша модель складалася зі 120 компонентів; згодом він ще до них додав слухові й зорові структури і модель збільшилася до 150 компонентів. Остаточна кількість - 180 складників - сформулювалася, коли науковець відокремив функції пам'яті.

У 1967 р. Дж. Гілфорд об'єднав ці фактори в загальному понятті «дивергентне мислення», яке відображає пізнавальний бік креативності і є різнонаправленим: «Під креативністю слід розуміти здатність відмовлятися від стереотипних способів мислення. Основою креативності є дивергентне мислення...» [10, с. 50].

Аналізуючи, психолого-педагогічну літературу, було виявлено, що існують різні підходи до визначення до визначення, що таке креативність.

Тому, згадане поняття, неможливо чітко і одностайно трактувати, тому дотечним буде навести декілька трактування креативності.

Так, Е. Фромм подає креативність як «здатність дивувати, знаходити рішення в нестандартній ситуації, спрямованість на нове і вміння глибоко усвідомлювати власний досвід». У свою чергу, Дж. Гауен розумів креативність однією із сфер обдарованості, бо така особистість демонструє високий енергетичний ріцвень, найчастіше все ж таки діє по-своєму, є винахідливою, здатна по-різному оцінити ситуацію тощо. А от, Д. Богоявленська розглядає

креативність як «інтелектуальну активність особистості», В. Шадріков як «духовну якість людини», а професор І. Милославський мав на це свій погляд – «креативний» позначає творчість, яка «не тільки вислуховує ідеї, але й доводить їх до конкретного практичного результату».

В.Н. Дружинін: креативність є властивістю, яка актуалізується лише тоді, коли це дозволяє навколишнє середовище. Він вважав, що для розвитку креативності потрібні такі умови:

- відсутність зразка регламентарної поведінки;
- наявність позитивного зразка творчої поведінки;
- створення умов для наслідування творчої поведінки;
- соціальне підкріплення творчої поведінки.

Креативність за Стенбергом – це спроможність йти на розумний ризик, готовність переборювати перешкоди, внутрішню мотивацію, толерантність до непевності, готовність протистояти думці навколишніх. В.О. Рогозіна: «Креативність як особистісна характеристика, але не як певний набір особистісних рис, а як реалізацію людиною власної індивідуальності. Кожна людина неповторна, унікальна, вона вносить у світ щось нове, таке, чого раніше не було. Тому прояв індивідуальності є творчим процесом». [50, с.24] Також вона описувала, що «характеристики креативності непередметні, тобто не передбачають наявність продукту (матеріального чи ідеального), процесуальні, бо креативність розглядається як процес прояву власної індивідуальності». А тому, ще вводила уточнення - «можна виокремити такі процесуальні характеристики креативності:

- а) креативність розкривається в процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії;
- б) креативність у певній формі завжди адресується іншій людині». [50, с.45]

Проблема розвитку креативності молодших школярів торкається величезного спектру питань, що пов'язані з феноменом розвитку особистості. Як ми можемо зрозуміти, креативність й творча діяльність є взаємопов'язаними поняттями. Творча діяльність є фундаментом,

передумовою розвитку креативності, метою розвитку особистості. Насамперед у навчальному процесі творча діяльність учнів виступає як організована вчителем навчально-творча або творчо-пізнавальна діяльність. Креативність молодшого школяра є складним синтетичним поняттям. Розвиток креативності пов'язаний із створенням чогось нового, оригінального, досі невідомого продукту в процесі навчально-творчої діяльності. Зазначимо що креативність, за визначенням Т. Воробйової, – це загальна характеристика особистості учня, яка виявляється, передусім, у навчально-пізнавальній діяльності й зумовлює творчу спрямованість дитини, її здатність до самостійного вибору оптимального та оригінального шляху вирішення навчальних завдань, створення нових ідей, продуктів, новизна яких може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною [10, с. 6]. Центр, серцевину креативності учня початкової школи утворюють креативні здібності, які є складовою загальних здібностей особистості й виявляються у творчому підході до навчально-пізнавальної діяльності, пізнавальній активності, критичності тощо. Під самими креативними здібностями молодшого школяра можемо розуміти комплекс індивідуально-психологічних особливостей, що забезпечують здатність учня досить успішно здійснювати навчально-творчу діяльність. Вони розкриваються і розвиваються в процесі цієї ж навчально-творчої діяльності. Дослідження різних джерел свідчать, що під цими самими здібностями розуміють синтез властивостей, що передбачають успішне виконання нею будь-якої діяльності, зокрема і креативної. Вони розвиваються на основі вроджених задатків індивіда у певному освітньому середовищі [4, с.7].

Компонентний склад креативних здібностей у сучасній психолого-педагогічній літературі тлумачиться неоднозначно. На погляд вчених основними креативними здібностями учнів, що можуть бути розвинені в процесі навчання насамперед є:

- креативний інтерес;
- креативне мислення;

- уява;
- інтуїція;
- енергопотенціал;
- психомоторика;
- почуття [9, с.1].

Т. Воробйова також визначила певні компоненти креативних здібностей дітей початкової школи: продуктивна уява, креативне мислення (поєднання елементів творчого й критичного мислення), інформаційна грамотність [2. с.4].

Креативна уява є одним із найбільш важливих компонентів здібностей особистості, особливо в дитячому віці. Креативна уява визначається, насамперед, володінням такими вміннями, як створювати нові образи; встановлювати нові зв'язки між об'єктами, явищами, поняттями тощо.

Креативне мислення визначає творчу спрямованість усіх видів діяльності учнів. Критичне мислення – здатність школяра аналізувати, оцінювати інформацію, самостійно обирати оптимальні шляхи вирішення завдань. Креативне мислення – це здатність до генерування нових і вдосконалення вже існуючих ідей, пошук альтернативних шляхів вирішення завдань.

Креативна грамотність полягає у володінні базовими прийомами пошуку, аналізу, продуктивного опрацювання інформації, від якої залежить ефективність творчої діяльності. Для найкращого розвитку креативності слід створити умови. Створення цих умов залежить від учителя. Але роль учителя у даному процесі не обмежується лише створенням психологічного клімату. Вона полягає ще й у тому, щоб активно допомогти дитині у розвитку її креативності. Поняття «умова» нами розглядається як необхідна обставина, яка уможлиблює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє розвитку чомусь, у нашому дослідженні, розвитку креативності [1, с.15].

Також в самому процесі креативності психологи окреслюють два аспекти особистісний і процесуальний. Особистісним аспектом

передбачається наявність у суб'єкта задатків, здібностей та нахилів, володіння ним відповідною інформацією та практичними вміннями. Процесуальний аспект творчості зв'язаний з мисленням, інтуїцією, уявою, розумовою активністю. Із зрозумілих причин, для педагогіки інтерес являє лише творчість людини, зокрема дитини. Характерною рисою є те, що ті компоненти, які мають місце у окресленні поняття творчості у психології, присутні і в змісті цього ж поняття в педагогіці. Наприклад, фахівець в галузі дидактики І. Я. Лернер з: «Творчістю ми і називаємо процес створення людиною об'єктивно або суб'єктивно якісно нового за допомогою специфічних інтелектуальних процедур, які не можна уявити як такі, що точно описуються і строго регламентуються, системи операцій або дій» [13, с. 56].

Відразу ж зазначимо, що для педагогічних цілей важливим є не стільки створення дитиною «дещо нового, незбагненого», а сам процес творчості, в ході якого здійснюється процес розвитку суб'єкта цієї діяльності, тобто дитини. Психолог Я. О. Понамарьов зазначає, що «процес взаємодії суб'єкта з об'єктом веде до виникнення двоякого роду продуктів, які виявляються у видозмінах як суб'єкта так і об'єкта» [17, с. 131]. Ще одну думку але іншими словами, висловлює й інший психолог С. Л. Рубінштейн: «процес створення людиною предметного світу – це і є разом із тим розвиток ним своєї власної природи» [19, с.223]. Варто звернути увагу, що В. Дружинін, аналізуючи підходь вітчизняних і зарубіжних авторів щодо, чи ненайважливішого питання, співвідношення до креативності, виділив три основні позиції. Перша з них, це аналіз звітів відомих вчених-творців, які відображають характерні особливості їх праці. До них віжносять: Миколу Бердяєва, Чарльза Дарвіна, Анрі Пуанкаре, Ганса Сельє, Альберта Ейнштейна, Нурбея Гуліа та ін. Важливість такого методу підтверджена спеціальним дослідженням психолога Н. А. Логінової. Цілком зрозуміло, що для проникнення в мотиви та механізм креативності корисним буде не лише дослідження автобіографічних творів, як, наприклад, «Спогади про розвиток мого розуму та характеру» Чарльза Дарвіна, а й біографічні твори, у яких достовірно висвітлюються етапи

становлення певного героя – творця науки або техніки. Тобто, ця позиція полягає у відсутності розділення цих функцій.. Кожен з авторів передає лише власні враження, які не позбавлені суб'єктивних відчуттів та переживань, що завжди супроводжують процес креативності.

Метод модельних експериментів є другим напрямком вивчення креативності, а також третьою позицією., що полягає у твердженні, що між інтелектом і креативністю існують порогові відносини (Е.Торенс). Даний метод дає певні результати, але він дещо знецінюється тим, що досліджуваному повідомляється про те, що пропонується йому задача має розв'язання. Для креативності ж важливим є не лише розв'язання поставленої перед суб'єктом задачі, а й власне бачення та наступне формулювання проблем, які необхідно розв'язати. Потенційний творець завжди бачить в навколишньому світі певні проблеми і пропонує способи їх усунення, тобто розв'язання ним же сформульованої проблеми. Тому і основними завданнями представників цього підходу – психофізіологічного- є розгляд креативності як біологічно зумовленої функції. І серед цих фізіологічних аспектів, що уточнюють креативність, виділяються такі:

- будова мозку людини (зменшення чи збільшення певних клітин та рідини);
- тип ВНД, темперамент;
- головуючої правої півкіль мозку над лівою. [70]

Третій метод дослідження, а також позиція креативності йде через саме дослідження особистості, та розуміння креативності як ціннісно-особистісне утворення. При його застосуванні зазвичай використовується анкетування та усне опитування суб'єктів дослідження з наступною статистичною обробкою одержаних даних [14, 15]. Цей метод також дає багатий матеріал, зокрема для виявлення тих якостей, які характерні для людини-творця. Але, навіть і цей метод не дає повної картини дослідження.

Очевидно, що кращі результати можна одержати внаслідок комплексного використання даних методів та розгляду усіх позицій з точки зору комплексного підходу.

З огляду на усе вище зазначене, можемо зробити висновок, що дослідження розвитку креативності, велися давно та й досі продовжуються, існує безліч поглядів та думок сприводу цього аспекту, визначення поняття, розроблено безліч підходів, але все ж таки одностайного рішення все ж таки немає, тому актуальність дослідження цієї теми не зникла, а у наш прогресивний час, тільки зростає та загострюється.

1.2 Теоретичний огляд та аналіз проблем креативності особистості

Креативність (від латин. *creo* – творити, створювати) – здатність творити, здатність до творчих дій, що зумовлюють нове незвичне бачення проблеми чи ситуації. Саме тому це дозволяє її вважати одним із головних елементів структури особистості, який впливає на рівень розвитку особистості та її самореалізації в майбутньому та обумовлює його. [60]

Як ми вже визначились, зрозуміти природу креативності без розуміння сутності творчості неможливо, оскільки це два взаєморегулюючих поняття. Мивже з'ясували, що існує безліч підходів до визначення поняття креативності, та деякі з них вже навели. Але тепер хотілось би детальніше вникнути в їхню суть. А саме розглянути ці поняття саме зі сторони психології. У ній їх налічується більше 60, і їх кількість постійно збільшується. Вже існуючі визначення були проаналізовані й розділені на 6 типів:

- гештальтистські (опис креативного процесу як руйнування існуючого гештальту для побудови кращого);
- інноваційні (оцінюють креативність за новизною кінцевого продукту);
- естетичні чи експресивні (спираються на самовираження творця);

- психоаналітичні чи динамічні (описують креативність у термінах взаємовідносин “воно”, “я”, “зверх-я”);
- проблемні (Дж.Гілфорда: "Креативність – це процес дивергентного мислення");
- до шостого типу ввійшли визначення, що не потрапили до перелічених вище, - різні [49; 66].

Для активізації напряму креативності необхідно створення особливого психічного стану особистості (емоційної, інтелектуальної, фізичної сфери), який сприяє творчому процесу.

Робоче визначення поняття “творчий стан” передбачає одночасну активованість системи характеристик:

- ставлення до творчої проблеми як до виклику;
- установка на творчість;
- креативність як риси особистості;
- система предметних знань і навичок у межах творчої проблеми;
- емоційний стан радості та піднесення;
- пульсування уваги на зовні (на об’єктивне) і в середину (на суб’єктивне);
- загальмованість рис особистості, які блокують творчість;
- чітке уявлення про мету творчої діяльності;
- загальна енергетизованість;
- тимчасове припинення дії стереотипів;
- швидка зміна погляду на проблему;
- інтенсивне бажання вирішити творчу задачу;
- не втомлене, тонізоване тіло;
- стан тимчасового розслаблення;
- достатньо довга концентрація на проблемі;
- коливання емоційного стану;
- переформулювання творчої проблеми мовою образів, слів, почуттів, рухів;

- уважність і чутливість до будь-яких асоціацій;
- розвинутий інтелект та ін. [1].

Так, Ф.Баррон і Д.Харрінгтон, узагальнили дослідження з креативності і зробили підсумок того, що відомо про креативність:

- Креативність – це здатність адаптивно реагувати на необхідність у нових підходах і нових продуктах. Ця здібність дозволяє усвідомити нове в бутті, хоча сам процес може носити як свідомий, так і підсвідомий характер.
- Створення нового творчого продукту здебільшого залежить від особистості творця й сили внутрішньої мотивації.
- Специфічними властивостями креативного процесу, продукту й особистості є їх оригінальність, статичність, валідність, адекватність завдання, і ще одна властивість – придатність – естетичною, економічною, оптимальною формою, правильною та оригінальною на даний момент.

Креативні продукти можуть бути різноманітні за природою: нове вирішення проблеми з математики, знаходження відповіді на питання нестандартним способом, створення музики, картини.

Тому з метою розвитку креативності учнів на уроках психологи рекомендують:

1. створювати умови для випереджального розвитку здібних дітей;
2. активізувати пізнавальну самостійність, не подаючи нових знань в готовому вигляді;
3. використовувати творчі, проблемні завдання;
4. керувати самоосвітою учнів, навчати трансформувати особистий досвід і вивчений матеріал із літературних джерел, творчо обґрунтовувати результати діяльності, конструювати новий досвід;
5. розвивати навички контролю та самоконтролю;
6. створювати умови для максимального напруження інтелектуальних сил;
7. урізноманітнювати форми творчого співробітництва учнів;

8. через рефлексивне управління навчальною діяльністю формувати навички самоорганізації, саморозвитку, самовизначення особистості у творчій діяльності;

9. допомагати учням у здобуті навичок психопрофілактики та психогієни. [47]

Розвиток креативного потенціалу учнів повинен мати науковий, системний, комплексний характер. Тому навчання дітей в умовах загальноосвітньої школи необхідно будувати на основі принципів індивідуалізації і диференціації навчально-виховного процесу.

Індивідуалізація може здійснюватись за допомогою індивідуального навчального плану або навчальних програм.

Заняття за вільним вибором – факультативні й особливо організація малих груп – дозволяють здійснювати диференціацію навчання. Перспективною є диференціація на основі профілізації навчання. Значні можливості щодо формуванню творчої компетентності містяться в такій формі роботи, як організація дослідницьких секцій, об'єднань учнів (клубів „Шлях до МАН”, „Абітурієнт-клас”, „Школа олімпійського резерву” тощо).

Перспективними шляхами розвитку креативності учнів і формування рис інноваційної особистості є також творчі розвивальні ігри, розв'язання творчих задач.

Тільки інноваційна та креативна особистість здатна виховати інноваційно-креативну особистість, тільки творчий педагог може розвивати творчі компетентності учнів.

Досліджено, що на уроках слід використовувати творчі індивідуальні завдання, які посилюють вплив на компоненти креативності. Розглянуто комплексний вплив на розвиток усіх компонентів креативності забезпечується через використання методів: евристичного, дослідницького та методу проблемного викладу. Виділено такі групи:

1) методи проблемного навчання – основою є створення проблемної ситуації, яка формує пізнавальну потребу молодших школярів, забезпечує необхідну спрямованість їх думок на розв’язання суперечливих даних;

2) методи продукування ідей (за концепцією М. Боден) – включають прийоми розвитку пошукового креативного мислення для розгляду ситуацій із різних точок зору (гра «Шість капелюхів мислення», реверсування тощо), для створення стимулювання більшої кількості ідей (мозковий штурм, творчий діапазон, банк ідей тощо);

3) розвивальні методи – спрямовані на розвиток аналітичних умінь (карти пам’яті, кейс-стаді тощо) [33]

Проаналізовано, що орієнтація школи на формування в учнів репродуктивної діяльності часто призводить до того, що більшість випускників, які на «відмінно» засвоїли зміст шкільної програми, не вміють використовувати отримані у школі знання під час розв’язання проблемних життєвих ситуацій. Як наслідок, на сучасному етапі життя суспільства особливого значення набуває завдання розвитку креативності учнів у школах, яке необхідно вирішувати шляхом розробки науково обґрунтованих методик, програм або моделей.

Т. Воробйова «Компонентний склад креативних здібностей дітей початкової школи: продуктивна уява, креативне мислення (поєднання елементів творчого й критичного мислення), інформаційна грамотність» [12, с.4]

Креативність як властивість особистості виявляється в тенденції до вирішення проблем по-новому, новими засобами, семантичними “стрибками”, конфігураціями дій або методів та ін. Для активізації креативності необхідно створення особливого психічного стану. Емпірично креативність виявляється як головна компонента системи тестових і експертних оцінок творчого потенціалу, певним чином пов’язана з іншими властивостями особистості. Це дозволяє вважати її одним із системоутворюючих факторів структури

особистості, що впливає та обумовлює рівень розвитку особистості та її самореалізації. [12, с.8]

Максимальне виявлення творчого потенціалу виникає в тих ситуаціях, коли дитина намагається використати нетиповий для себе засіб (метод, властивість) вирішення проблеми. Інакше кажучи, творчість – це ефект взаємодії спроб одночасного використання протилежних властивостей особистості (раціональності й ірраціональності, зосередженості й розсіяності уваги, організованості та дезорганізації та ін.).

Творчий потенціал молодших школярів має статеві відмінності. У дівчаток він більшою мірою обумовлений інтуїтивним, підсвідомим, чуттєвим, неврівноваженим, у хлопчиків – раціональним, логічним, соціальними взаємодіями. [12, с.2]

Креативність реалізується в реальні творчі дії молодших школярів за умови одночасної активізації протилежних властивостей особистості, що можливо реалізувати в простій педагогічній стратегії коливання "маятника психічного стану". Емпіричне дослідження підтверджує таку можливість підвищення творчої продуктивності. Достатньо довга за часом активізація протилежних рис закріплює потенційну креативність дитини на рівні повсякденних дій і рішень. Реальні особистісні зміни підтвержені методом кластерного аналізу: у багатовимірному просторі властивостей особистості молодші школярі еволюціонують до кластеру учнів з високим рівнем творчих досягнень.

Кожна предметна область потребує своєї конфігурації латентних факторів. Взаємодіями з творчими проблемами особистість формує конфігурацію рис, необхідну в даній предметній області творчості. Творчий потенціал полягає в близькості реальної конфігурації до конфігурації предметної області. Активізації необхідної конфігурації можлива засобами творчого стану, який є середнім між різними конфігураціями. І хоча про творчість можна говорити лише в термінах ймовірності, підвищення творчої

продуктивності молодших школярів можливе за рахунок формування нових зовнішніх і внутрішніх умов їх діяльності.

Творча продуктивність молодших школярів являє собою системний ефект взаємодії двох факторів – креативності та системи предметних знань і навичок, де інші фактори сприяють або гальмують цю взаємодію. Це обумовлює стратегію підвищення реальної творчої продуктивності одночасною активізацією двох компонент засобами соціально-психологічного тренінгу (психотехнічними вправами, творчими завданнями та ін.).

Креативність молодших школярів значною мірою пов'язана з рисами, які негативно сприймаються вчителем, а тому формування творчого потенціалу учнів необхідно супроводжувати розвитком навичок контролю за “негативними” аспектами креативності та готувати вчителів до конструктивного сприймання й використання “небажаних” проявів креативності. Найбільш важливими принципами методики проведення психологічного тренінгу творчих станів є:

- 1) формування достатньо високої етики поведінки;
- 2) окреслення зони можливої творчості та попередження про небажані творчі прояви;
- 3) формування навичок гальмування помилкових творчих дій;
- 4) активізація творчого стану засобами СПТ із введенням, при необхідності, спеціальних психотехнічних вправ на блокування негативних сторін процесу самовиявлення.

Структура особистості молодших школярів виявилася чутливою до цілеспрямованих педагогічних впливів, що проявляється в легкій активізації й переконфігурації рис і властивостей, які тренуються у вправах психологічного тренінгу. Несвідомі механізми креативності, які займають визначальне становище при створенні ідеї, тобто на етапі «первинної» креативності. Їх пов'язують із актами миттєвого «осяяння», «прозріння», такими, як інтуїція, явище інкубації, інсайту, завдяки чому у творчому процесі забезпечується миттєвість виникнення та цілісність ідеї, раптовість та несподіваність

отриманого результату, парадоксальність, поєднання різнорідних фактів, невідповідність стандартам і правилам, нестереотипність, здатність передбачати, що даний ряд явищ та ідей має важливе значення» [22, с. 19]

Зовнішні фактори можуть мати істотний формуючий вплив на такі компоненти креативності, як мотиваційний, когнітивний і поведінковий.

Мотивація креативної поведінки складається в ранньому дитинстві; вона пов'язана з переживанням почуття деміурга («Я можу», «У мене не виходить»), з прийманням (не відторгненням) власних недоцільних бажань. Мотивація доцільної поведінки, яка також формується в дитинстві, передбачає бажаними лише реально здійсненні обставини, події. Таким чином, мікросередовище може перешкоджати або сприяти розвитку мотиваційного блоку креативності. [12, с.13]

Як же батьки і педагоги можуть розвивати креативність (творчість) дитини?

1. Заохочувати самостійні думки і дії дитини, якщо вони не завдають явної шкоди оточуючим;
2. не заважати бажанням дитини зробити, зобразити щось по-своєму;
3. поважати точку зору вихованця, якою б вона не була "дурною" або "неправильною" - не придушувати її своїм "правильним" ставленням і думкою;
4. пропонувати дітям більше робити вільних малюнків, словесних, звукових, тактильних і смакових образів, цікавих рухів та інших спонтанних творчих проявів в ході занять;
5. безоціночність щодо до дитячої творчості тобто не застосовувати явної системи оцінок продуктів дитини, обговорювати окремі змістовні моменти цих робіт, не порівнювати з іншими дітьми, а тільки з ним же самим, з його минулими досвідами;
6. не сміятися над незвичайними образами, словами або рухами дитини, так як цей критичний сміх може викликати образу, страх помилитися, зробити щось "не так", і придушити в подальшому спонтанне бажання експериментувати і самостійно шукати;

7. творити і грати іноді разом з дітьми - як рядового учасника процесу;
8. не нав'язувати свою програму образів і дій, манеру зображення і мислення, свою віру, а, навпаки, намагатися зрозуміти логіку уяви дитини і вбудуватися в неї;
9. більше уваги приділяти організації творчого процесу створення чогось, підтримці цього процесу, а не результатами;
10. розвивати почуття міри по відношенню до дітей до будь-якого виду творчої діяльності, пропонуючи різноманітні цікаві завдання, включаючи в заняття психофізичні розминки, вправи звичайної гімнастики і йоги, сидячій гімнастики Воробйова, на імітацію рухів різних тварин і т.п .; це дозволяє запобігти одноманітності, перенапруження і перевтома;
11. підтримувати на заняттях переважно позитивний емоційний тон у себе і у дітей - бадьорість, спокійну зосередженість і радість, віру в свої сили і в можливість кожної дитини, доброзичливу інтонацію голосу;
12. Для внесення більшої різноманітності в життя гуртка і вивчення творчих здібностей дітей використовувати психологічні "творчі" методики і завдання, творчі ігри зі словами, рухами тіла, звуками, зоровими образами, смаковими, тактильними і нюховими відчуттями, вправи з курсів розвитку психологічної культури: спілкування, творчого мислення, психічної саморегуляції, ділових якостей, самопізнання і розуміння законів пристрої Миру. [12, с. 28]

В роботі уточнено поняття «візуальна креативність», розкрита її структура. Дослідження візуальної креативності відбувалось в рамках стратегіально-семантичного підходу до вивчення візуального мислення.

Досліджено особливості розвитку візуальної креативності в підлітковому віці. Встановлено взаємозв'язки між візуальною креативністю та іншими процесуальними компонентами візуального мислення, а також взаємозв'язок між візуальною та вербальною креативністю протягом підліткового віку.

Проаналізовано ефективність використання комп'ютерних технологій в розвитку візуального мислення, зокрема візуальної креативності. Розроблено комп'ютерний тренінг з розвитку візуальної креативності підлітків, який ґрунтується на психологічних принципах. В основу тренінгу покладено рішення дивергентних задач. Проведено апробацію тренінгу та встановлено ефективність його використання з метою підвищення рівня розвитку візуальної креативності у підлітків.

Встановлено, що креативність є стійкою властивістю особистості, яка містить комплекс інтелектуальних компонентів, що сприяють нестандартному, нешаблонному розв'язанню ситуацій, прояву творчості, генерації оригінальних ідей. Дану властивість необхідно відрізнити від понять „творчість”, „дивергентне мислення”, „творчі здібності”, та ін.

Проаналізовані та систематизовані сучасні підходи до дослідження креативності. В ході проведення теоретико-методологічного аналізу вивчені основні підходи до вирішення проблеми креативності у вітчизняній і зарубіжній психології, в яких досліджується зв'язок між розвитком особистості і навчанням та вихованням. Сучасний стан дослідження креативності характеризується як процес зближення двох підходів: процесуального (дослідження фаз, станів, стадій та результатів перетворення предмета творчості) та особистісного (дослідження суб'єкта творчої діяльності – його потреб, мотивів, знань, умінь, навичок, властивостей, самосвідомості, емоцій, почуттів). Виявлено, що на даний час методологічні підходи до вивчення креативності розрізняються за критерієм детермінації творчого імпульсу. [54; 31]

Досліджено, що процес розвитку креативності дітей є предметом дослідження не лише у психології а й у педагогіці, філософії, культурології. Розмаїття підходів до вивчення креативності неминуче призводить до неузгодженості в методологічних принципах та методах його дослідження. Відсутність чіткої, несуперечливої методологічної бази спричиняє концептуальну неузгодженість результатів та висновків, що веде до

знецінення емпіричних досліджень та конкретних програм діагностики і формування творчого мислення, розроблених на їх основі.

Визначено, що в сучасній психологічній науці, попри значні дослідження щодо змісту механізмів творчих мисленнєвих актів, стосовно питання визначення природи креативності єдності думок не існує. Розмаїття ідей та теоретичних підходів у вивченні механізмів формування, розвитку та функціонування творчого мислення справляє враження невизначеності та суперечливості в рамках одного напрямку дослідження.

В сучасній психолого-педагогічній літературі проблема методів, засобів, змісту та умов формування креативності на початкових етапах навчання представлена вкрай недостатньо, що загалом і спричиняє зазначене протиріччя. Провідними психологічними напрямками дослідження проблеми креативності є вивчення її процесуально-динамічного аспекту.

1.3 Досвід роботи у розвитку креативності учнів молодших класів

«Усіма можливими способами треба запалювати в дітях палке прагнення до знань і до учіння. Прагнення до учіння збуджується самими навчальними предметами, методами навчання» - так говорив видатний чеський педагог Я. Коменський.

Модернізація навчально-виховного процесу на сучасному етапі сприяє формуванню та розвитку творчої особистості, спроможної повноцінно реалізуватись в житті. Одним із кроків підвищення ефективності уроку математики є впровадження разом із традиційними методами навчання інноваційних технологій.

Освіта – найпотужніша та найпотрібніша ланка повноцінного життя людини. Канула в минуле архаїчна формула «Я – вчитель, ти – учень». На противагу їй зайняла тверді позиції формула успіху «Учитель + учні = партнери».

Життя доводить, що в складних умовах, що постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до використання нових ідей, задумів, нових підходів та рішень. Це людина, яка володіє певним переліком якостей, а саме: рішучістю, вмінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення.

Розвивати креативність учня, тобто ті розумові здібності, що необхідні для успішного навчання в школі, означає розвивати: пам'ять, увагу; образне мислення; логічне мислення (уміння порівнювати, доводити, аналізувати, узагальнювати); творчі здібності, фантазію, уяву; конструктивне мислення (на геометричному матеріалі).

Для досягнення мети намагаються застосовувати як класичні, так і сучасні методи і прийоми, як от проблемний метод, навчальну дискусію, бесіду, самостійну роботу, прийоми «мозковий штурм» та «ланцюжок», широко застосовують проблемний метод та метод проектів.

Готуючись до уроку, завжди потрібно пам'ятати про необхідність диференціації навчання як запоруки ефективності навчального процесу. «Сильні» учні, швидше опанувавши чергову тему, потребують негайне підвищення рівня завдань, адже вони повинні постійно знаходитись у стані пошуку аби не втратити інтересу до навчання. Але яке задоволення читається в очах «слабкого» учня, який тільки-но зробив своє власне відкриття, хоч би воно й було просто розумінням базового правила або розв'язання завдання. Такий учень вже готовий творити, йому теж потрібне завдання по силам.

На жаль, сучасне навчання розвиває в дітях найчастіше лише один бік – виконавчі здібності, а більш складний та важливий бік – креативні здібності людини залишаються на волю випадку і у більшості залишаються на плачевному рівні.

Найважливіша функція педагога в тому, щоб допомогти учню своєчасно осмислити надбаний досвід, адже основне – знизити психологічну навантаженість в процесі навчання, саме вона небезпечна, а не обсяг інформації [12, с. 46]. При вмілій інструментовці та правильно вибраній

позиції педагога акт спільного осмислення стає актом співробітництва, співтворчості, адже сама природа творчості суперечить прямому управлінню цим процесом.

Творчі здібності існують в кожній дитині. Творчість – це природна функція мозку, яка виявляється і реалізується у діяльності при наявності спеціальних здібностей у тій чи іншій конкретній діяльності. Творчість – це не тільки труд художника, артиста, вченого; вона може проявитися в іншій діяльності, результатом якої будуть конкретні ідеї і продукти, так і самі дії. Тому задача педагога – побачити індивідуальну креативність учня і прагнути розвивати її.

У наш час доволі актуальна проблема різностороннього виховання людини вже на самому початку її шляху. Творчість – це той шлях, який може ефективно реалізувати мету підготовки підростаючого покоління до майбутнього. Показником творчого розвитку є креативність. Під креативністю в психологічних дослідженнях позначають комплекс інтелектуальних і особових особливостей індивіда, сприяючих самостійному висуненню проблем, генерації великої кількості оригінальних ідей і нешаблонному їх рішенню.

Природа щедро наділила кожну здорову дитину можливостями розвиватися, і потрібно лише знайти, як реалізувати ці можливості, і тоді кожен здоровий малюк зможе піднятися на найбільші висоти творчої діяльності.

Існує дві точки зору на розвиток креативності в онтогенезі. По-перше, уявлення про поступове зростання креативності з віком. Ця точка зору базується на дослідженнях, в яких результати тестів на креативність з віком підвищуються. По-друге, уявлення про нерівномірний розвиток креативності. Тому деякі дослідники вважають, що у молодшому шкільному віці креативність зменшується, проходячи фазу соціалізації. Натомість інші доводять, що креативність в цей період базується на пізнавальній потребі та

може бути підвищена за допомогою психолого-педагогічних засобів [35, с. 19].

Початковий період шкільного життя займає віковий діапазон від 6–7 до 10–11 років (1–4 класи). У молодшому шкільному віці діти мають в своєму розпорядженні значні резерви розвитку. Їх виявлення і ефективне використання – одна з головних задач вікової і педагогічної психології. У цьому віці в основному формується характер дитини, складаються її основні риси.

Молодший шкільний вік – період вбирання, накопичення знань. Успішному виконанню цієї важливої життєвої функції сприяють характерні здібності дітей цього віку: довірливе підпорядкування авторитету, підвищена сприйнятливість, вразливість, наївно-ігрове відношення до того, з чим вони стикаються. У молодших школярів кожна з відмічених здібностей виступає, головним чином, своєю позитивною стороною, і це неповторна своєрідність даного віку [9, с. 23].

Деякі з особливостей молодших школярів в подальші роки сходять нанівець, інші багато в чому змінюють своє значення. Слід враховувати при цьому різний ступінь вираженості в окремих дітей тієї або іншої вікової межі. Але поза сумнівом, що розглянуті особливості істотно позначаються на пізнавальних можливостях дітей і обумовлюють подальший хід загального розвитку.

Надзвичайно важко оцінити дійсне значення ознак здібностей, що проявляються в дитинстві, і тим більше передбачити їх подальший розвиток. Нерідко виявляється, що яскраві прояви здібностей дитини, достатні для початкових успіхів в деяких заняттях, не відкривають шляхи до дійсних, соціально значущих досягнень.

Розвиток системи освіти вимагає від педагогічної науки й практики вивчення і впровадження нових методів навчання і виховання дітей. Відбором, теоретичним осмисленням, класифікацією педагогічних інновацій займається нова галузь педагогічного знання — педагогічна інноватика (лат. *innovatio* —

оновлення, зміна). Її прогностичні розвитки, аналіз, оцінки конкретних реалій мають непересічну цінність і для педагогічної практики, особливо для налаштованих на творчість педагогів». [19, с.123]

Інновації в педагогіці пов'язані із загальними процесами у суспільстві, глобальними проблемами, інтеграцією (лат. *integratio* — відновлення, об'єднання в ціле окремих елементів) знань і форм соціального буття. Нині створюється нова педагогіка, характерною ознакою якої є інноваційність — здатність до оновлення, відкритість новому. [19,с.48]

Подолання кризи сучасної освіти можливе завдяки інтенсивному реформуванню її відповідно до вимог часу, у процесі формування принципово нової системи загальної освіти, яка поступово замінюватиме традиційну.

Найзначущішою особливістю сучасної системи освіти є співіснування двох стратегій організації навчання — традиційної та інноваційної. Терміни «традиційне (нормативне) навчання» та «інноваційне навчання» запропоновані групою вчених у доповіді Римському клубу (1978), який звернув увагу світової наукової громадськості на неадекватність принципів традиційного навчання вимогам сучасного суспільства до особистості, її пізнавальних можливостей. Інноваційне навчання трактувалось у ній як процес і результат навчальної та освітньої діяльності, що стимулює новаторські зміни в культурі, соціальному середовищі. Воно орієнтоване на формування готовності особистості до динамічних змін у соціумі за рахунок розвитку здібностей до творчості, різноманітних форм мислення, а також здатності до співробітництва з іншими людьми.

Інноваційне (лат. *innovatio* — оновлення, зміна) **навчання** — зорієнтована на динамічні зміни в навколишньому світі навчальна та освітня діяльність, яка ґрунтується на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості. [19, с.11]

Специфічними особливостями інноваційного навчання є його відкритість майбутньому, здатність до передбачення на основі постійної

переоцінки цінностей, налаштованість на конструктивні дії в оновлюваних ситуаціях [19, с.14]

Неабиякі можливості для якісних змін в освіті пов'язані з інтенсивним розвитком засобів комунікації та інформаційних технологій. [19,с. 27]

З віком відбувається не тільки збільшення можливостей, але і обмеження, а то і втрата деяких цінних особливостей дитячої психіки.

На кожному етапі дитинства – свої передумови розумового зростання. У молодшому шкільному віці на перший план виступають готовність і здатність запам'ятовувати. І, судячи з усього, є для цього справді незвичайні дані. Справа тут не тільки у властивостях пам'яті. Для учнів молодших класів великий авторитет вчителя – і дуже помітна у них установка на те, щоб виконувати його вказівки, робити саме так, як треба. Така довірлива старанність багато в чому сприяє засвоєнню. У ті ж роки діти нерідко виявляють схильність поговорити: розповісти про все, що бачили і чули в школі, на прогулянці, по телевізору, прочитали в книжці, в журналі. Потреба поділитися, знову пожвавити в свідомості те, що було з ними недавно, може свідчити про силу вражень – діти ніби прагнуть з ними освоїтися. Все це – неповторні внутрішні умови залучення до навчання. У молодшому шкільному віці гострота сприйняття, наявність необхідних передумов словесного мислення, спрямованість розумової активності на те, щоб повторити, внутрішньо прийняти, створюють благоприємні умови для збагачення і розвитку психіки.

Перехід від одного вікового періоду до іншого означає не просто посилення, збагачення психічних властивостей, але і їх справжнє перетворення – загасання, припинення дії одних особливостей і виникнення нових [20, с. 9].

У цьому – специфіка дитинства. Саме в роки дозрівання виникають своєрідні стани психіки, коли виявляються особливі можливості для прояву і встановлення тих або інших сторін інтелекту. Можна говорити про вікову обдарованість, маючи на увазі ці, обумовлені віком, передумови розвитку.

Щоб зрозуміти, який «внесок» тих або інших вікових властивостей у формування здібностей, слід мати на увазі, що вікові особливості не тільки змінюють, витісняють одна одну, але можуть в якійсь мірі і закріплюватися, залишати необоротний слід. При цьому у кожної дитини – по-своєму, тією чи іншою мірою.

У питанні про виховання обдарованих дітей велика відповідальність лежить на фахівцях: вчителів, дитячих психологах. Вони повинні вчасно підказати, направити батьківське виховання.

Але дитина з раннім розквітом інтелекту зустрічає труднощі, незрозуміння не тільки удома, в крузі сім'ї, але і в школі, де всіх учать однаково, і навчання починається часто, з того, що йому вже не цікаво.

Розвивати творчі здібності треба, орієнтуючись на індивідуально-психологічні особливості учнів та психологічну готовність педагога до реалізації методів роботи з обдарованими дітьми. Вибір методів творчої роботи залежить від віку учнів, їхнього розвитку, інтересів, характеру. Але максимальний позитивний ефект виховання можна досягнути лише тоді, коли «вектори» учительського, батьківського, суспільного (всі види середовища, масові засоби комунікації) виховання співпадають по направленості та є творчими по суті, по формам і характеру поставлених цілей [3, с. 36].

Для розвитку творчих здібностей потрібно підштовхувати дітей до рішення, а не вирішувати за них. Творче мислення починає працювати в кожній і будь-якій нормальній людині, коли саме життя, практика наражають її на якісь труднощі, перепони, що виступають у вигляді більш чи менш складних задач, які збуджують їх розум, примушують мислити, шукати і знаходити відповідні рішення [21, с. 17].

До числа умов, які сприяють творчості, відноситься комплекс, який починається з створення особливостей ситуації, що сприяє інтуїтивному схопленню ідеї рішення творчої проблеми, і закінчується вихованням необхідних здібностей, створенням творчого клімату, якостей особистості

творця, адже створення нового творчого продукту багато в чому залежить від особистості творця та сили його внутрішньої мотивації.

Розвиток творчих здібностей учнів – це справа не одного дня, тижня чи місяця, а результат наполегливої і систематичної праці впродовж року, терміну навчання в школі, всього життя.

Проблема щодо використання інноваційних технологій у розвитку креативності молодших школярів є однією з актуальних проблем ХХІ століття, що цікавить як вчителів так і батьків. Вирішення даного питання є необхідною умовою для подальшого гармонійного розвитку молодших школярів. Адже саме зараз, як ніколи, нашій країні потрібні люди, здатні приймати нестандартні рішення, які вміють творчо мислити. На жаль, сучасна школа ще зберігає застарілий підхід до засвоєння знань. Доволі часто навчання зводиться в основному лише до запам'ятовування і відтворення прийомів дій, типових способів розв'язування завдань. Одноманітне, шаблонне повторення одних і тих же дій відвертає потяг до навчання. Діти позбавляються радості відкриття і поступово втрачають здатність до творчості.

Креативне мислення дитини є сприятливим інтегруючим чинником її соціалізації, оскільки соціальна діяльність дитини, яка є вирішально-визначальною під час її соціального дорослішання, в своїй основі має творчий характер. Під час засвоєння досвіду суспільного життя дитина переживає кожний етап цього процесу як суб'єктивне відкриття та створення власного соціального простору. Креативне мислення як когнітивний аспект творчої діяльності є постійним супутником та передумовою гармонійного розвитку людини впродовж усього її життя, забезпечуючи вміння особистості аналізувати проблеми, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити пропозиції прогнозуючого характеру, виявляти та формулювати суперечності, досягати результату з меншими енерговитратами та більшою радістю, розуміти «множинність» першопричин і наслідків ситуацій, вчинків, рішень тощо.

Проблема креативності відноситься до недостатньо вивченої та дослідженої проблеми сьогодення як у психології так і у педагогіці. Увага до цієї проблеми не послаблювалась у психолого-педагогічній науці протягом усього періоду її розвитку. Їй були присвячені дослідження видатних вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів, зокрема П. Блонського, Л. Виготського, В. Давидова, А. Занкова, Г. Костюка, Г. Люблінської, Н. Менчинської, М. Шардакова і ін.

Незважаючи на численні дослідження, ще й досі не визначено можливостей і шляхів креативності, недостатньо вивчено особливості проявів продуктивного мислення на усіх вікових етапах, не досліджено роль навчальних дій у розвитку творчого інтелекту школярів.

Як саме і чи взагалі впливає використання інноваційних технологій на розвиток креативності молодших школярів?

Нами було проведено анкетування вчителів Тростянецького НВК «ЗОШ I-III ст. – дитячий садок», це був діагностичний пакет щодо виявлення готовності педагогів до інноваційної діяльності (Додаток) в якому пропонувалося визначити наскільки вони готові до впровадження інноваційних технологій, дати оцінку своїм методам та вказати, як вони це використовують, а також анкети для оцінки ефективності використання педагогічними працівниками сучасних освітніх технологій в освітньому процесі. Для учнів було запропоновано різноманітні завдання на виявлення рівня креативності до використання інноваційних технологій і після, які наведені у додатках В, Д. Використовувався метод аналізу, тому що на основі отриманих даних легко змогли проаналізувати рівень визначуваних якостей.

Взагалі проведену роботу можна поділити на кілька етапів:

- Перший етап – діагностичний пакет щодо виявлення готовності педагогів до інноваційної діяльності та оцінки ефективності використання педагогічними працівниками сучасних освітніх технологій в освітньому процесі, подані у додатках А, Б.

- Другий етап – завдання для учнів на виявлення рівня креативності.

- Третій етап – інтерв'ювання вчителів по закінченню дослідження щодо зростання чи спадання рівня креативності молодших школярів після активного використання інноваційних технологій.

Важливим у даній роботі був статистичний метод, який дозволив зібрати і проаналізувати значний масив даних, що потім були відображені графічно, за допомогою графіків та діаграм.

Удень тестування, було запропоновано вчителю сісти на задні парти, дістали дітям подарунки - солодощі, діти розслабилися і зраділи. Подальше наше спілкування продовжилося в веселою, неформальній обстановці, що збільшило шанси на прояв креативності в тестах. Отже, можна зробити ще один висновок, що авторитарний стиль викладання має місце бути і впливає на прояв і розвиток творчого потенціалу.

Можна відзначити, що більшість дітей з утрудненням відповідають на питання пов'язані з моделюванням ситуації. Те ж саме можна сказати про завдання на удосконалення. З цими завданнями добре впоралися діти з високим рівнем креативності.

Спочатку ми вважали, що такі показники, як швидкість, гнучкість і розробленість, перебувають у прямій залежності один від одного, тобто прямо пропорційні. Однак провівши аналіз даних, ми виявили, що існує прямий зв'язок між побіжністю, гнучкістю і розробленістю.

Таким чином, другокласники, вирішують завдання швидко, при цьому запропоновані ними ідеї оригінальні. Але це не означає, що завдання буде виконане правильно. Тобто другокласники, вирішуючи завдання, особливу увагу не приділяють якості виконуваної роботи.

Оцінка креативності цих методів є об'єктивною і надійною, а експертна оцінка вчителів не повністю враховує креативність учнів. Можливо вчителя, навчені в радянські часи, нав'язують свою точку зору, намагаються підігнати під свої стереотипи і спочатку в дітей вбивають творче начало, а креативні дії визначають як маргінальні. З іншого боку, сама креативність має багатозначний спектр проявів: високі творчі успіхи часто супроводжуються

слабким розвитком моторики, навичок та мотивації спілкування, саморегуляції та ін. У силу такої неоднозначності креативний дитина часто сприймається як некерований, невіддатливий. Одним із способів вирішення зазначеного завдання є діяльність педагога, який успішно ідентифікує і підтримує креативного школяра, особливо чутливий і сприйнятливий до проявів креативності.

Висновки до розділу

Аналіз теоретичних досліджень із питань розвитку креативності особистості дозволив нам зробити висновок про те, що креативність є не тільки психологічним, але й педагогічним явищем, тому що від механізмів, які сприяють розвитку креативності, залежить активність особистості й результативність.

Отже, креативність – це характеристика особистості, яка на даному етапі розвитку педагогіки визначається не лише здатністю до творчості, але і комплексом інших властивостей особистості.

Показниками креативності особистості молодшого школяра можуть бути: провідні мотиви діяльності; спектр інтересів, виражають емоційно-позитивне ставлення до творчої активності; інтелектуальні показники, виражені в наявності навичок дивергентного мислення, нестандартності розумових дій, здібностей у прогнозуванні; комунікативні навички, що знайшли своє вираження в процесі спільної творчої діяльності.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1 Програма емпіричного дослідження креативності у дітей молодшого шкільного віку

У нашому дослідженні креативність як властивість особистості розуміється широко, з позиції особистісного підходу, який дозволяє трактувати цю властивість як явище, що розвивається. Креативність є загальною властивістю особистості, яка проявляється під час творчого процесу як здатність породжувати різноманітний, соціально важливий, оригінальний продукт і продуктивні шляхи його застосування; здатність знаходити рішення у нестандартних ситуаціях; властивість, яка реалізується лише за сприятливих умов середовища на високому рівні в різних галузях людської діяльності протягом свого життя.

В процесі вивчення розвитку креативності молодших школярів виявлено наявність двох типів методів для вивчення креативності: вивчення творчих особистостей мало формалізованими методами діагностики (спостереження, бесіда, аналіз результатів творчої діяльності, біографічний метод); спроба розробити строго формалізовані методи досліджень креативності. Крім того, зроблено висновок про те, що процес розвитку креативності проходить дві фази: розвиток «первинної» креативності й розвиток спеціалізованої креативності. Пропонуються завдання на розвиток складових креативності дитини: креативного мислення, креативної уяви та креативної грамотності.

Експериментальне дослідження розвитку креативності молодших школярів засобами інноваційних технологій проводилось під час переддипломної практики в НВК №2 м. Хмельницького. В дослідженні взяли

участь учні 2-4 класів, всього 60 респондентів віком від 8 до 9 років. З них 34 дівчинки і 25 хлопчиків.

Для оцінки соціального розвитку дитини, творчих здібностей, інтелекту практичні психологи повинні використовувати різні психодіагностичні методи, що доповнюються відомостями батьків, даними спостережень за дитиною.

Так, Русова В.В. пропонує наступну програму психолого-педагогічного пошуку креативних дітей складається із семи послідовних:

I етап: необхідно провести низку заходів, спрямованих на:

- вивчення інтересів і початкового рівня розвитку дітей за допомогою анкетування вчителів-предметників, класних керівників, батьків;
- вивчення та аналіз результатів академічних досягнень учнів;
- виділення в окрему групу учнів-переможців (I II III місця) предметних олімпіад та конкурсу в Малій академії наук районного, міського та республіканського рівнів.

На цьому етапі визначається коло учнів, які відрізняються від однолітків здібностями та поведінкою.

II етап: тестування дітей учителями. Педагоги повинні використовувати для пошуку та диференціації здібних, обдарованих, талановитих учнів тести класного вжитку, які складаються вчителями-предметниками та застосовуються для визначення рівня знань, вмінь з конкретних навчальних дисциплін.

III етап: визначення рівня загального розумового розвитку дітей за допомогою стандартизованих (державних) тестів здібностей та тестів загального розумового розвитку, що ґрунтуються на початковому матеріалі. На даному етапі оцінюються і ранжуються академічні досягнення учнів за державними нормами (приклади: спец. тести з математики, з фізики та ін).

IV етап: використання психологічних тестів, спрямованих на виявлення індивідуальних якостей особистості учня. Оцінюються рівень розвитку пізнавальних процесів: пам'ять, тип мислення, увага, уява, сприймання,

відчуття, мовлення. Визначаються типологічні властивості нервової системи, функціональної асиметрії великих півкуль, характерологічні якості особистості, встановлюються індивідуальні відмінності учня щодо вікових норм.

V етап: за результатами I – IV етапів здійснюється індивідуальне тестування дітей з підвищеними розумовими здібностями. Оцінюється і прогнозується рівень інтелектуальних, творчих, психомоторних здібностей та академічних досягнень учнів.

VI етап: аналіз результатів діагностування на попередніх (I – V) етапах для визначення видів обдарованості: психомоторна, інтелектуальна, творча, академічна, соціальна (соц. компетентність, організаторські, лідерські здібності).

VII етап: розробка конкретних індивідуальних програм розвитку особистості обдарованої дитини з її психолого-педагогічним забезпеченням [2, с.13].

У цьому ж підрозділі ми детальніше зупинимось на тих методиках, які доцільно використовувати під час комплексної діагностики обдарованих дітей.

Комплексна діагностика має включати наступні напрямки досліджень:

1. Діагностика рівня інтелекту.
2. Діагностика пізнавальних процесів.
3. Діагностика креативності.
4. Дослідження особливостей психомоторики.
5. Визначення особистісних особливостей, спрямованості дитини, її нахилів, інтересів.

Так, для визначення рівня інтелекту дитини використовуються адаптовані психологічні **тести інтелекту**: (за вибором практичного психолога навчального закладу):

— Шкала Станфорд-Біне (1916, 1988), розроблена Л.Терменом і М. Мерріл на основі шкали Біне-Сімона

— Тест Д. Векслера, за допомогою якого можна визначити вербальний IQ та невербальний IQ;

— тест когнітивних здібностей Р.Торндайка і Е.Хаген;

— невербальний тест «Прогресивні матриці» Дж. Равена;

— тест «Структура інтелекту» Р.Амтхауєра;

— ШТРР (шкільний тест розумового розвитку);

— методика Айзенка;

— тести інтелектуальних здібностей Р.Кеттела;

— інтелектуальний тест Слоссона на основі даних про словниковий запас, вербальних і математичних суджень, пам'яті.

Тести креативності та творчих здібностей:

— тести креативності Дж. Гілфорда для оцінки дивергентного мислення;

— тест Е. Торранса «Міннесотські тести творчого мислення» (МТТМ);

— тест групового оцінювання для виявлення таланту, розроблений С. Римм, де творчі здібності оцінюються в категоріях: «допитливість», «незалежність», «наполегливість», «гнучкість», «широта інтересів»;

— «Фігурна форма тесту творчого мислення Торренса»;

— «Тест віддалених асоціацій» Медніка;

— вербальний тест творчого мислення «Незвичне використання»

І.Аверіної

Психомоторні тести:

— тест Пурдье – для оцінювання перцептивно-рухомих здібностей (спрямованість реакції, перцептивно-рухова координація);

— тест на зорово-рухову координацію К. Беррі;

— тест спритності пальців О. Коннора.

Визначення особливостей пізнавальних процесів доречно здійснювати за допомогою наступних методик:

- Стенфордський тест досягнень для визначення типу мислення;
- «Коректурна проба» (визначення об'єму та стійкості уваги);
- «Червоно-чорна таблиця» (оцінка переключення уваги);
- методика Мюнстерберга (оцінка вибіркової уваги);
- «Пам'ять на числа» (оцінка короткочасної зорової пам'яті, її обсягу і точності);
- «Пам'ять на образи» (оцінка образної пам'яті); методика дослідження активного мислення;
- «Порівняння понять» (дослідження операцій аналізу і синтезу);
- Е. Куено «Мовні лабіринти» (оцінка гнучкості мислення);
- методика П. Тюріно «Шахова дошка» (оцінка рівня диференціації інтелектуальної активності);
- методика визначення інтелектуальної лабільності.

У визначенні особистісних особливостей дитини допоможуть:

- методика «Неіснуюча тварина» допоможе визначити, наскільки в дитини розвинена творча уява, оригінальність мислення, емоційний стан;
- анкета з визначення здібностей учнів за методикою американських вчених Хаана і Кафа допоможе визначити на основі співставлення з інтересами одноліток особливості спрямованості даної особистості.
- оціночна батарея тестів Кауфмана дає дві глобальні оцінки - розумових процесів і досягнень;
- шкала дитячих здібностей Маккарті дає узагальнену оцінку (загальний когнітивний індекс) і п'ять суб-оцінок (для вербальних, перцептивних, обчислювальних і моторних здібностей, а також пам'яті);
- «Особистісний опитник Г. Айзенка»;
- «Характерологічний опитник К. Леонгарда — Н. Шмішека»;
- «Кольоровий тест М. Люшера»;

- для вивчення нахилів та інтересів дитини найбільш ефективними вважають такі методики: Хаана і Кафка (анкета з визначення здібностей учнів) «Карта інтересів», Клімова «Визначення нахилів особистості», «Квадрат інтересів», Басса «Визначення спрямованості особистості» [69, с. 23-30].

Доречно також використовувати соціометрію, наприклад «Комплексний особистісний соціометричний тест» О. Зварикіна.

Інші завдання, які можна використовувати під час дослідження особливостей дитячої обдарованості:

- «Незавершені фігури» (створення оригінальних завершених фігур із поданих заготовок (всього 10). Кількість виконаних завдань визначає показник швидкості, а міра різноманітності відповідей — гнучкість мислення);

- «Намалюй картинку» (тест, за яким учень має придумати оригінальну картинку з використанням певного елемента. В інструкції вказано, що слід створити такий малюнок, який ніхто більше не може запропонувати, і доповнити так, щоб він став завершеним і цікавим оповіданням);

- «Відтворення ідей» (назвати предмети, які належать до вказаного класу (наприклад, рідини, які горять: гас, спирт, бензин));

- «Використання асоціацій» (написати слова, схожі за значенням із поданим словом);

- «Використання предметів» (перерахувати якнайбільше способів використання кожного предмета);

- «Вираз» (придумати речення з 4 слів, у якому кожне слово починається із вказаної літери);

- «Складання зображення» (сконструювати об'єкти, користуючись набором фігур: коло, прямокутник, трикутник, півколо. Кожну фігуру можна використовувати кілька разів, змінювати розміри, але не можна додавати інші фігури чи лінії).

Під час розроблення діагностичних процедур необхідно визначити міру спрямованості особистості на навчальну діяльність, готовність до самостійності, вольового напруження, досягнення успіху. Здібна дитина з

яскраво вираженою спрямованістю на творчий підхід до улюбленої справи, як правило, виявляє при цьому підвищений розумовий тонус. Труднощі його «вимірювання» полягають у наявних відмінностях між дітьми за показниками їхньої рухової експресії, нервової витримки, темпу та ритму мисленнєвої діяльності.

Проведення психологічних досліджень, оцінка творчого потенціалу за допомогою спостережень, опитувань, анкет та аналізу продуктів діяльності і виявлення сукупності ознак обдарованості учня перед психологами і вчителями визначає подальше створення умов для розвитку творчих здібностей дитини.

Відповідно до цілей і завдання нашого дослідження нами були обрані наступні методи дослідження:

- методика «Творча уява» («Три слова») (Додаток А);
- методика «Неіснуюча тварина» (Додаток Б);
- тест Торренса (Короткий тест творчого мислення КТТМ) (Додаток В);
- тест «Фантазія» (Додаток Г).

Розглянемо ці методики більш детально.

Методика «Творча уява» («Три слова»). Мета-оцінювання творчої уяви. Опис методики: метод запропонований В. Меде та Г. Піорковським в 1917 році. С. Л. Рубінштейн вважав метод «Три слова» одним з основних методів дослідження комбінаторної уяви. Випробуваного пропонують вигадати речення таким чином, щоб вони включали в себе всі три зазначених слова. Речення занотовуються на аркуші чистого паперу. Робота триває протягом 15 хвилин. На вимогу «Стоп» робота припиняється.

Оцінка роботи досліджуваного проводиться за наступною шкалою:

- у реченні використані всі 3 слова в дотепній та оригінальній комбінації – 6 балів;
- у реченні використані всі 3 слова без особливої дотепності, але в оригінальній комбінації – 5 балів;
- у реченні використані всі 3 слова у звичайній комбінації – 4 бали;

- у реченні використані всі 3 слова в менш розумово необхідній, але логічно допустимій комбінації – 3 бали;
- у реченні розумово необхідно використані лише 2 слова, а 3-є слово використано для словесного зв'язку – 2 бали;
- у реченні вірно використано лише 2 слова, а 3-є слово штучно введено у речення – 1 бал;
- досліджуваний правильно зрозумів завдання, але дає у реченні формальне об'єднання всіх 3-х слів або використовує їх з повторенням – 0,5 бала;
- речення являє собою безглузде поєднання всіх 3-х слів – 0 балів.

Якщо досліджуваний склав дуже схожі одне на одне речення, з повторенням теми, то друге і всі наступні речення оцінюються половиною початкового балу. Підраховується сума балів, отримана кожним досліджуваним. Обчислюється середній бал кожного досліджуваного та середній бал всієї вибірки. Рівні розвитку творчої уяви: 5 – 6 балів – високий рівень, 3 – 4 бали – середній рівень, 0 – 2 бали – низький рівень [5, с. 94].

Методика «Неіснуюча тварина». Це одна з найбільш популярних малюнкових методик. Потрібно придумати і намалювати неіснуючу тварину і назвати її неіснуючою назвою. Зазначений метод дослідження побудований на основі теорії психомоторного зв'язку. Для реєстрації стану психіки використовується дослідження моторики (зокрема, моторики домінантної правої руки, якою виконується малюнок, зафіксованої у вигляді графічного сліду руху, малюнка). За І. Сеченовим будь-яке уявлення, що виникає у психіці, будь-яка тенденція, пов'язана з цим уявленням, закінчується рухом (буквально: «Будь-яка думка закінчується рухом»).

Якщо реальний рух з якоїсь причини не здійснюється, то у відповідних групах м'язів концентрується певне напруження енергії, необхідної для здійснення руху у відповідь (на уявлення – думка). Під час виконання малюнка аркуш паперу являє собою модель простору і, крім стану м'язів, фіксує ставлення до простору, тобто тенденцію, що виникає. Простір, у

свою чергу, пов'язаний з емоційним забарвленням відношення та періодом часу: сучасним, минулим, майбутнім. Він також пов'язаний з дієвістю чи ідеально-розумовим планом роботи психіки. Простір, розташований позаду й ліворуч від суб'єкта, пов'язаний з минулим періодом і бездіяльністю (відсутністю активного зв'язку між думкою-уявленням, плануванням та його здійсненням). Права сторона, простір спереду й зверху пов'язані з майбутнім періодом та дієвістю. На аркуші (моделі простору) ліва сторона й низ пов'язані з негативно забарвленими й депресивними емоціями, з невпевненістю й пасивністю. Права сторона (що відповідає домінантній правій руці) – з позитивно забарвленими емоціями, енергією, активністю, конкретністю дій .

Крім загальних закономірностей психомоторного зв'язку та ставлення до простору, при інтерпретації матеріалу тесту використовуються теоретичні норми оперування символами та символічними геометричними елементами й фігурами. За своїм характером тест «Неіснуюча тварина» належить до проєктивних.

Для статистичної перевірки чи стандартизації результат аналізу може бути поданий в описових формах. За складом даний тест орієнтовний; як єдиний метод дослідження не використовується, а потребує поєднання з іншими методами як батарейний інструмент дослідження [5, с. 115].

Творчі можливості у цій методиці виявляються за кількістю елементів, що поєднані у фігурі: про банальність, відсутність креативності свідчать варіанти, коли зображена існуюча істота (людина, кінь, собака, риба), до якої приєднується певна деталь, взята від іншого створіння (кішка з крилами, риба з пір'ям, собака з плавниками). Творче начало, креативність переважає при зображенні фігури, що складається з багатьох елементів, притаманних різним істотам.

Тест Торренса (Короткий тест творчого мислення КТТМ. Мета – для виявлення творчих здібностей. Повний варіант методики Е. П. Торренса складається з 12 субтестів, згрупованих у три батареї. Перша призначена

для діагностики словесного творчого мислення, друга – невербального творчого мислення і третя – для словесно-звукового творчого мислення. Невербальна частина даного тесту, відома як «Фігурна форма тесту творчого мислення Торренса», яка була адаптована НДІ загальної і педагогічної психології в 1990 році на вибірці школярів.

Зазначений варіант тесту Торренса є набором картинок з деяким набором елементів (ліній), використовуючи які випробовуваним необхідно домалювати картинку до деякого осмисленого зображення. У даному варіанті тесту використовується 10 картинок. Діагностичні можливості адаптованого варіанту методики дозволяють оцінювати такі 2 показники як: оригінальність та унікальність.

В ході адаптації даної методики були складені норми й атлас типових малюнків для вибірки, що дозволяють оцінювати рівень розвитку творчого мислення у даної категорії осіб. Тест може проводитися як в індивідуальному, так і в груповому варіанті. При проведенні тесту необхідно враховувати, що несприятливі функціональні стани, складні умови проведення, недостатньо доброзичлива атмосфера тестувань різко знижують результати. Дана вимога є загальною при проведенні тестування, тому перед тестуванням завжди намагаються створити сприятливу обстановку, мінімізувати мотивацію досягнення і зорієнтувати тестуючи на прояв своїх прихованих здібностей. При цьому краще уникати відкритого обговорення наочної спрямованості методики, тобто не потрібно повідомляти про те, що тестуються творчі здібності (особливо творче мислення). Тест можна представити як методику на «оригінальність», можливість виразити себе в незвичній справі і т.д. Час тестування по можливості не обмежують, орієнтовно відводячи на кожну картинку по 1-2 хв. При цьому потрібно підбадьорювати школярів, якщо вони довго обдумують або зволікають [5 с. 126].

Оригінальність виконання малюнка в тесті Е. П. Торренса є одним з основних показників (творчості) випробовуваного. Оцінюється те, як часто конкретний варіант малюнка зустрічається в репрезентативній вибірці.

Тест «Фантазія». Мета – визначити рівень розвитку уяви в учнів. Школяр має відповісти «так» або «ні» на 12 запитань. Оцінювання результатів відбувається так: за кожен варіант відповіді, що збігається з ключем, нараховується 1 бал. Потім отримані результати підсумовуються [5, с.105].

Результати діагностики за описаними методиками представлені у наступному підрозділі.

2.2 Аналіз та інтерпретація результатів психодіагностичного дослідження розвитку креативності молодших школярів

Як уже зазначалось, для діагностичної роботи були використанні такі методики: тест Торренса (Короткий тест творчого мислення КТТМ), методика «Неіснуюча тварина», методика «Творча уява» («Три слова») та тест «Фантазія».

Дослідження здійснювалось у груповій формі.

Дослідження за методикою творчого мислення Торренса. Методика творчого мислення Торренса спрямована на визначення двох показників: оригінальність та унікальність. Показник *оригінальність* за тестом Торренса характеризує здатність висувати ідеї, що відрізняються від очевидних, загальновідомих, банальних або твердовстановлених. Ті, хто отримує високі бали за цим показником, часто характеризуються високою інтелектуальною активністю і неконформністю. Оригінальність рішень передбачає здатність та прагнення уникати легких, нецікавих відповідей.

Хороші результати за показником *унікальність* характерні для учнів з високою успішністю, здатних до винахідництва, раціоналізаторської і конструктивної діяльності, низькі – для відстаючих, недисциплінованих, недбайливих учнів. Показник розробленості теми відображає інший тип

швидкості мислення і в певних ситуаціях може бути як перевагою, так і обмеженням, залежно від того, як ця якість проявляється.

Проведене діагностичне дослідження показало, що з 59 досліджуваних, за показником «оригінальність», 28,81% досліджуваних (17 осіб) – мають високий рівень творчої обдарованості, в 61,02% (36 осіб) – середній рівень та 10,17% (6 осіб) – низький. Для унаочнення результату дослідження представлені на рисунку 2.1.

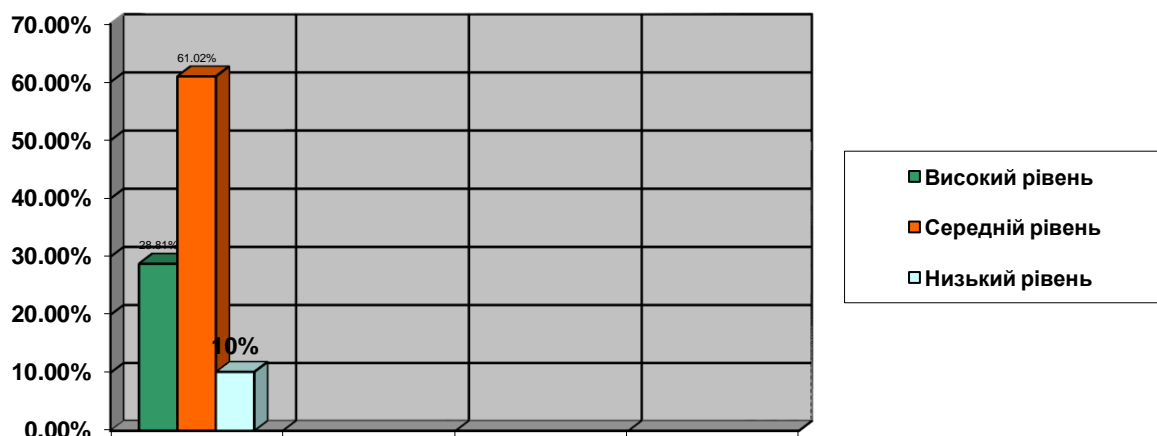

Рисунок 2.1 – Загальні результати дослідження за методикою визначення творчої обдарованості Торренса у молодших школярів (у %)

Розглядаючи результати хлопців та дівчат, ми побачили, що розвиток творчої обдарованості знаходиться на високому рівні за шкалою оригінальність мають 8 хлопців (13,57% від усієї вибірки) і 9 дівчат – (15,25% від усієї вибірки). На середньому рівні 19 (32,20%) хлопців, і 17 (28,81%) дівчат. А на низькому рівні 4 (6,78%) хлопця і 2 дівчнки (3,39%) Для унаочнення результату дослідження представлені на рисунку 2.2.

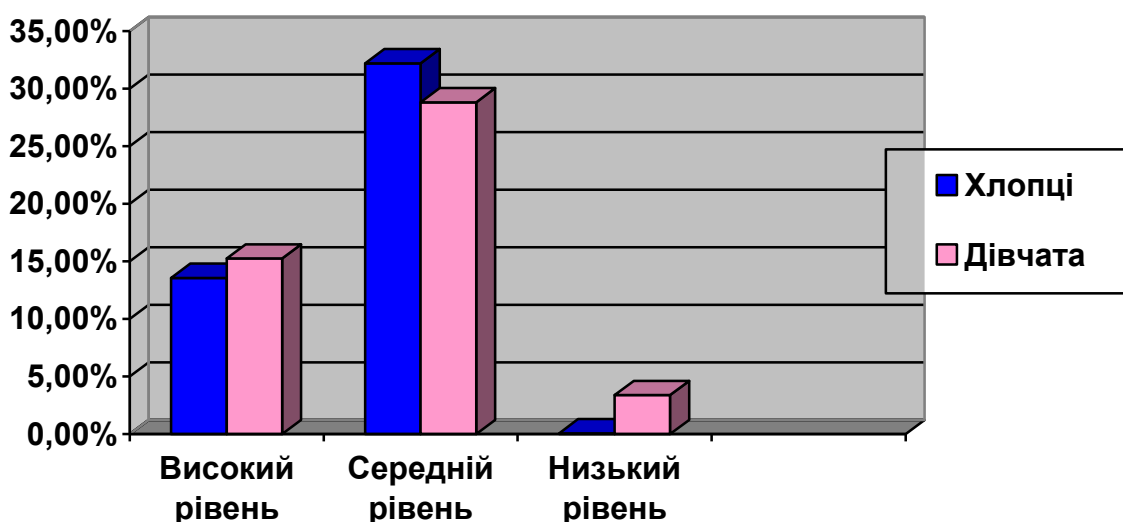

Рисунок 2.2 – Відсоткове співвідношення рівня розвитку творчої обдарованості за шкалою оригінальність у хлопців та дівчат (у %)

За показником «унікальність», з 59 досліджуваних 5,08% (3 особи) мають високий рівень, 37,29% (22 особи) – середній і 57,63% (34 особи) – низький рівень. Для унаочнення результату дослідження представлений на рисунку 2.3.

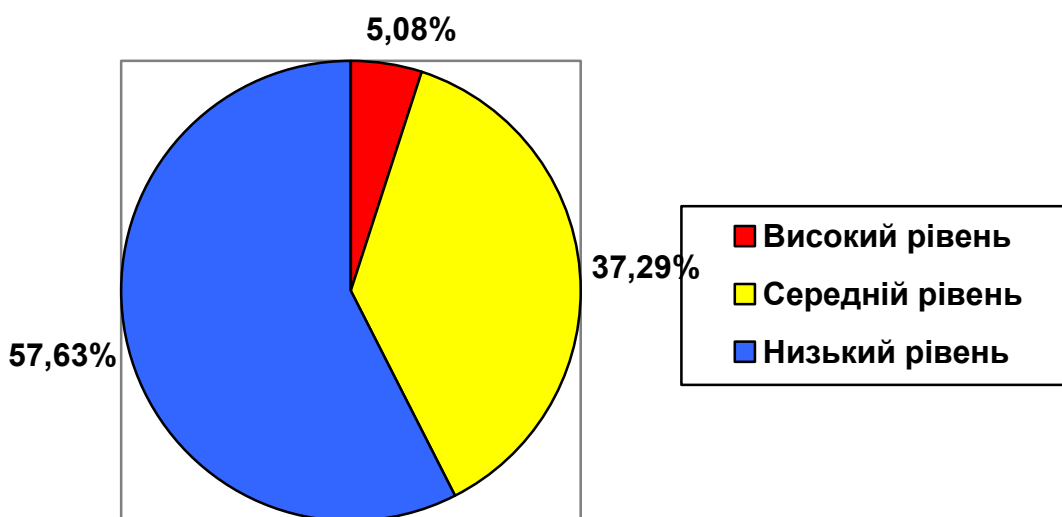

Рисунок 2.3 – Відсоткове співвідношення рівня розвитку творчої обдарованості за методикою визначення невербальної креативності Торренса (у %)

Найнижчий рівень за шкалою «унікальність» мають 18 хлопців (30,51% від загальної вибірки) і 16 дівчат (27,12% від загальної вибірки),

середній рівень – 9 (15,25%) хлопців і 13 (22,03%) дівчат, найвищий результат мають 2 хлопця (3,39%) і 1 дівчинка (1,70%). Для унаочнення результати представленні на рисунку 2.4.

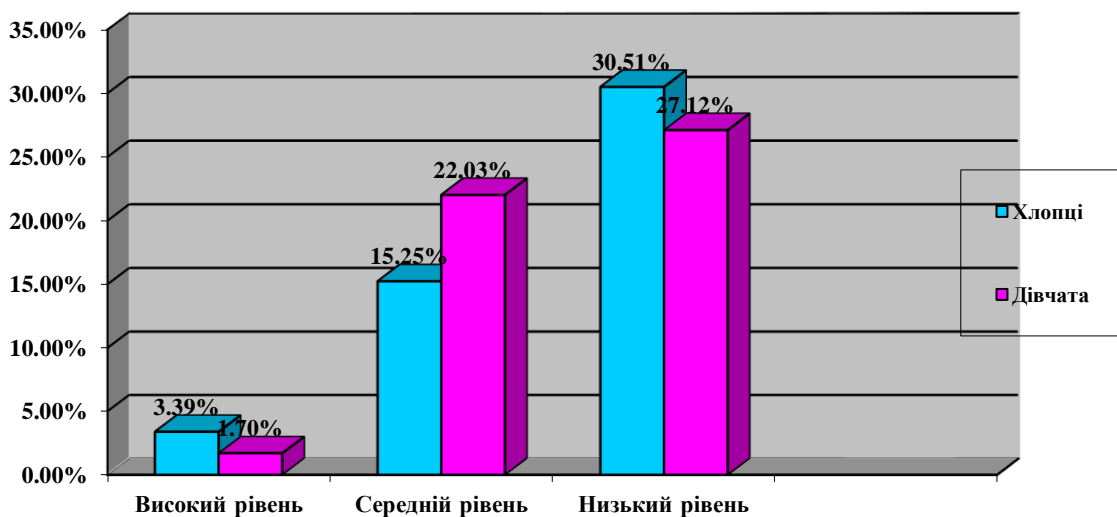

Рисунок 2.4 – Відсоткове співвідношення рівня розвитку творчої обдарованості за шкалою унікальності у хлопців та дівчат окремо (у %)

За результатами методики «Неіснуюча тварина» виявлено, що в 54,24% учнів (32 особи) наявні творчі можливості, а в 45,76% (27 осіб) творчі можливості на низькому рівні. Для унаочнення результати представленні на рисунку 2.5.

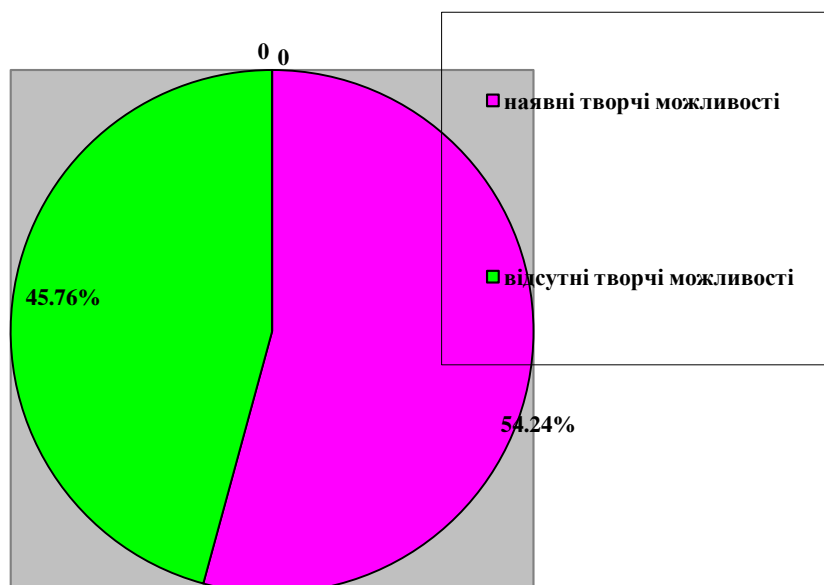

Рисунок 2.5 – Загальні результати діагностики, за методикою «Неіснуюча тварина» (у %)

Порівнюючи результати хлопців і дівчат, варто зазначити, що творчі можливості наявні у 21 дівчинки (35,60% від загальної вибірки) осіб, і 11 хлопців (18,64% від загальної вибірки), творчі можливості на низькому рівні мають 13 дівчат (22,03%) і 14 хлопців (23,73%). Для унаочнення результати представленні на рисунку 2.6.

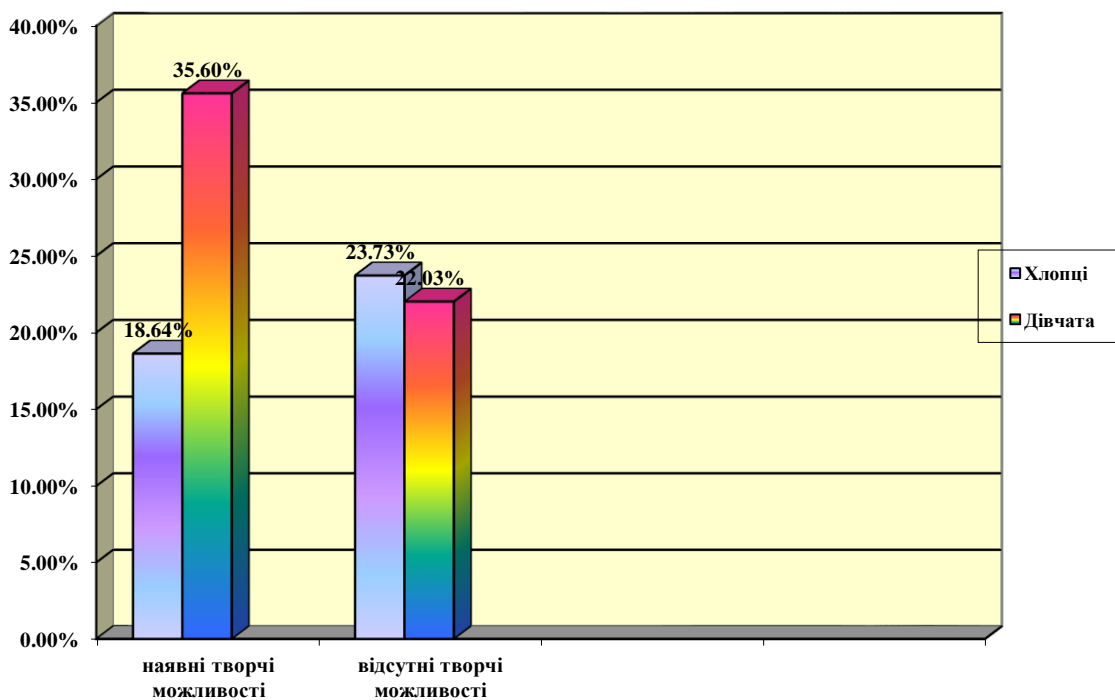

Рисунок 2.6 – Порівняльні результати хлопців і дівчат за методикою «Неіснуюча тварина» (у %)

Результати проведеної діагностики за методикою «Творча уява» («Три слова») (Додаток А) свідчать про, те що з 59 досліджуваних 25,42% учнів (15 осіб) мають високий рівень схильності до творчості, 59,32% (35 осіб) – середній, і 15,26% (9 осіб) – низький. Для унаочнення результати представленні на рисунку 2.7.

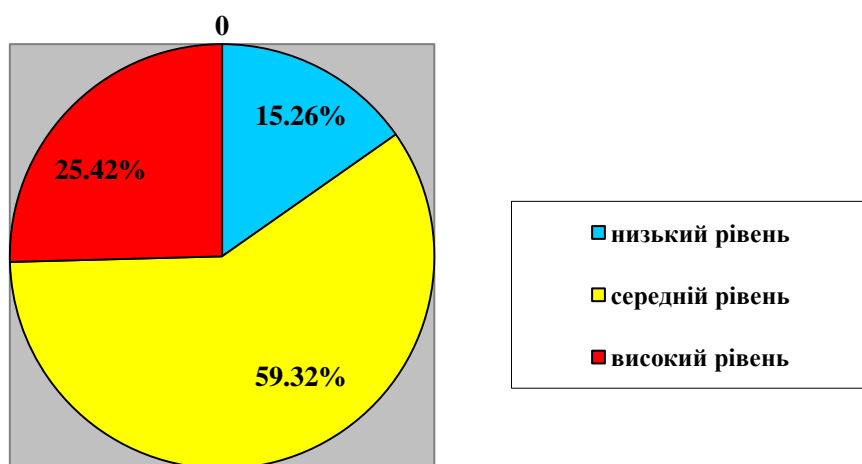

Рисунок 2.7 – Результати дослідження за методикою «Творча уява» («Три слова») дослідження особливостей творчої уяви молодших школярів (у %)

За даними дослідження за методикою «Творча уява», («Три слова») високий рівень схильності до творчості мають 6 хлопців (10,17% від загальної вибірки), 9 дівчат (15,25% від загальної вибірки), середній рівень мають 14 хлопців (23,72%) і 21 дівчинка (35,60%), низький рівень – (11,87%) і 2 дівчинки (3,39%). Для унаочнення результати представлені на рисунку 2.8.

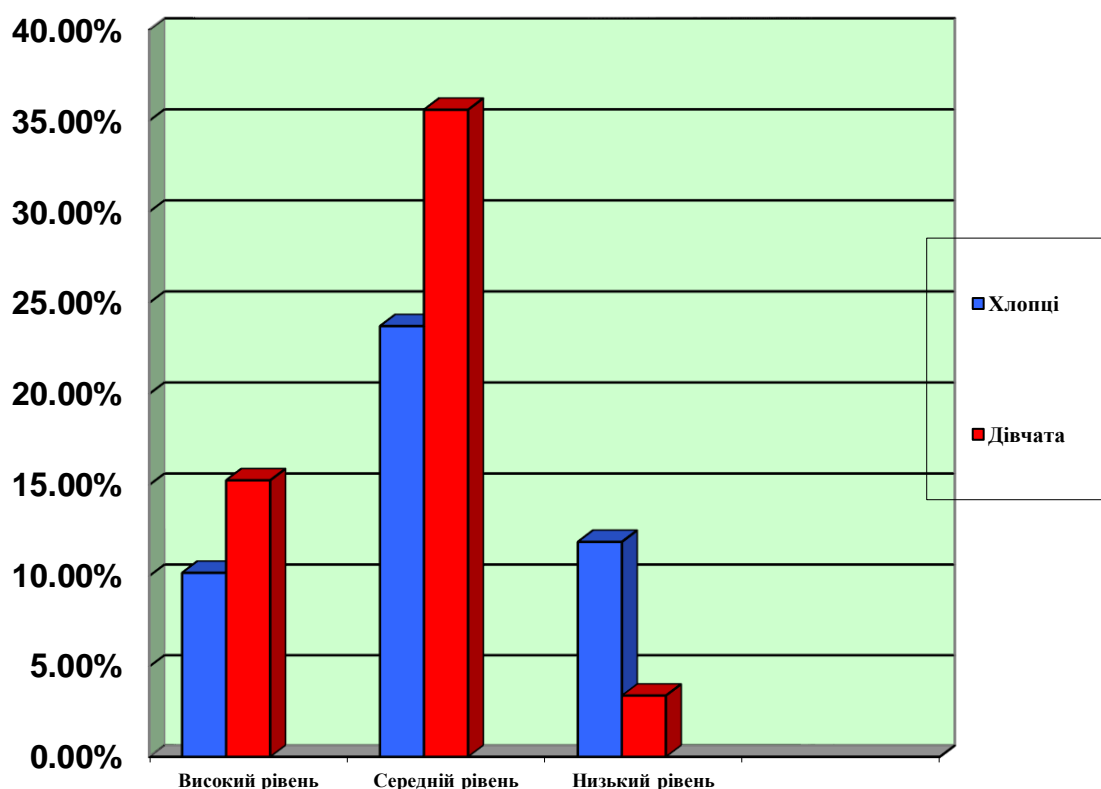

Рисунок 2.8 – Відсоткове співвідношення рівня особистісної схильності до творчості за методикою «Творча уява» («Три слова») у хлопців та дівчат (у %)

Проведене діагностичне дослідження за методикою Тест «Фантазія» на визначення рівня розвитку уяви в учнів показало, що уява розвинута на високому рівні у 18 (30,51%) учнів, на середньому рівні – у 28 (47,46%) та на низькому рівні в 13 (22,03%). Для унаочнення результати представлені на рисунку 2.9.

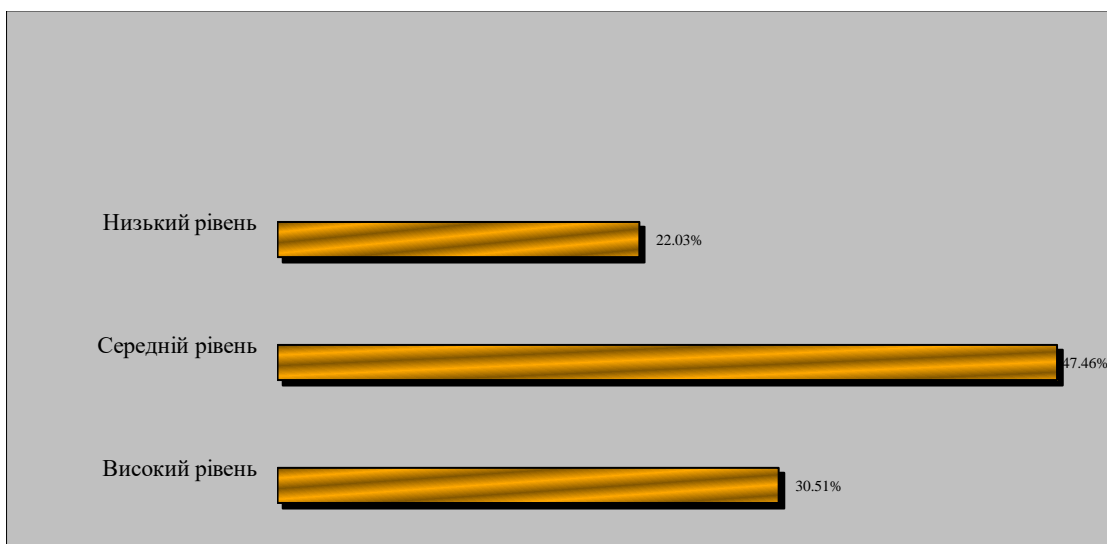

Рисунок 2.9 – Результати дослідження за методикою Тест «Фантазія» на визначення рівня розвитку уяви молодших школярів (у %)

Розглядаючи окремо результати хлопців та дівчат видно, що уява знаходиться на низькому рівні – у 8 хлопців (13,56% всіх досліджуваних) і у 5 дівчат (8,48% усіх досліджуваних); на середньому – у 13 хлопців (22,03%) і 15 дівчат (25,42%); на високому – у 7 хлопців (11,86%) і 11 дівчат (18,65%). Для унаочнення результати представленні на рисунку 2.10.

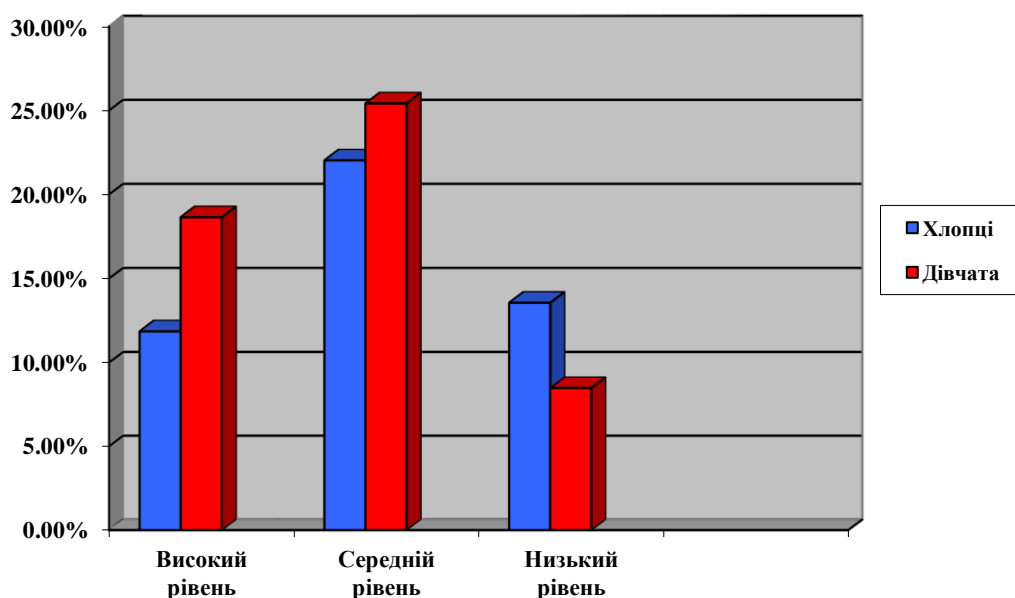

Рисунок 2.10 – Відсоткове співвідношення рівнів розвитку творчості за методикою Тест «Фантазія» у хлопців і дівчат (у %)

Таким чином, констатувальне дослідження показало, що розвиток

креативності молодших школярів знаходиться на середньому рівні.

Аналізуючи проведені дослідження, варто зауважити, що доцільно розвивати більшою мірою творчі здібності та уяву.

2.3 Апробація тренінгової програми, спрямованої на розвиток креативності у дітей молодшого шкільного віку та розробка рекомендацій

Ґрунтуючись на результатах діагностики та на результати аналізу основних педагогічних підходів, щодо шляхів розвитку креативності молодших школярів, нами була розроблена тренінгова програма спрямована на розвиток складових креативності у дітей молодшого шкільного віку. Створення в класі *креативного освітнього середовища* передбачає: виховання в учнів поваги до почуттів та емоцій іншої людини; надання можливості креативного розвитку. Результатом створення креативного освітнього середовища є розвиток особистісних якостей, необхідних для творчої діяльності учнів. Відповідно до теорії А. Маслоу, креативність – це якість, з народження властива всім, але яка втрачається більшістю під впливом середовища

Тренінгова програма розрахована на молодших школярів, вона складається з шести занять, що включають від чотирьох до п'яти вправ (привітання, вправа на розвиток основних компонентів мислення, вправа на розслаблення та зняття втоми, рефлексія та підведення підсумків). Кожне заняття включає в себе від 1 до 5 вправ. Тривалість кожного заняття 45 хв (Додаток А).

Актуальність тренінгової програми: Проблема виховання творчої особистості, збереження обдарованості, сприяння розвитку здібностей, виховання талановитих людей є актуальною. Виявлення і розвиток обдарованих дітей – важливе як для педагогів, так і для батьків. Перед психологами постала проблема, виховання творчої особистості, збереження

креативності, сприяння розвитку здібностей, виховання талановитих дітей. І це завдання не втрачає гостроти, хоч би хто його здійснював – родина чи вихователі в дитячому садку.

Творча самореалізація в широкому розумінні становить основну рису, невід’ємну характеристику психічно здорової людини. Так, за А.Маслоу, психічно здорова людина — це щаслива людина, яка живе в гармонії з собою, не відчуває внутрішнього розладу, любить навколишній світ, людей і творчо працює, реалізуючи свої здібності й обдарованість. Креативність може привести до великих відкриттів, винаходів. Ті продукти діяльності, які вона створює, відзначаються новизною, оригінальністю й унікальністю.

Дуже важливо розвивати креативність у дітей, виховувати їх нестандартно, оригінально мислячими, з творчим підходом до життєвих проблем. Істотною умовою розвитку креативності учні у навчально-виховному процесі є розвиток *самостійності*, оскільки творча діяльність людини передбачає самостійне створення нових, оригінальних продуктів. Важливу роль також відіграє *наслідування* учнями креативної діяльності вчителя.

Пізнаючи складний і великий світ, молодший школяр прагне самоутвердитися в ньому, виявити себе особистістю. В роботі з розвитку креативності, а саме фантазії, мислення, інтуїції, натхнення доцільно в процесі навчання користуватися прийомами синтезування образів уяви, ознайомлення зі стратегіями творчого мислення, розвитку сенсорних здібностей та формування мовленнєвих умінь.

Мета тренінгової програми. Програма спрямована на розвиток творчих здібностей, мислення, креативності, розвитку різних видів пам’яті, уяви, фантазії та уваги.

З цього і випливають основні завдання тренінгової програми:

- виховувати інтерес до придбання нових знань;
- розвивати свої вміння та навички;
- розвивати творчі здібності;

➤ формувати оригінальність, продуктивність та гнучкість мислення;

Умови реалізації:

1. Чисельність групи 20-30 осіб
2. Форма занять – групова
3. Тривалість одного заняття 45 хв.

Для того, щоб дітям було цікаво працювати, програма проводиться у формі вправ та гри, малюнків та демонстраційного матеріалу. Використовуються також вже набуті творчі здібності дітей: малювання, складання розповідей, фантазування. Впродовж усієї тренінгової програми діти навчаються: спілкуватись один з одним, дарувати теплі та хороші слова, творчо мислити, уявляти, фантазувати, представляти ситуації, придумувати власні розповіді, цікаві оповідки, любити природу, рослинний і тваринний світ, бути ввічливими та уважними, креативно і неординарно мислити, розвивається творчий потенціал дитини, що дає змогу правильно знайти себе у захопленнях та вподобаннях.

Використовуючи різні ігри та вправи, побудовані на творчому мисленні, уяві та фантазії можна значно покращити успіхи дитини в будь-якій сфері діяльності, яка її цікавить чи може зацікавити. Дана тренінгова програма сприяє формуванню у дитини культури почуттів, розвитку особистісних якостей. Проте головним здобутком даної програми є підготовка дітей до життя в складному і суперечливому світі, який вимагає творчого підходу до розв'язання будь-яких завдань, гнучкості, оригінальності, швидкості та продуктивності у прийнятті будь яких рішень (Додаток А).

Під час проведення тренінгової програми було багато цікавих та позитивних моментів. На початку нашої роботи відбулося знайомство з членами групи, де ми дізналися про настрій та емоційне налаштування учасників. Діти активно приймали участь в усіх поставлених завданнях. Найбільше школярам сподобалось виконувати вправи на фантазію, адже це створює позитивний настрій, також сподобалось виконувати вправи які спрямовані на уяву. Виконуючи вправу «Незвичайні проблеми» діти

надзвичайно цікаво знаходили можливості виходу з незвичної ситуації, перераховували можливі плюси чи мінуси, фантазували, представляли ці ситуації у буденності чи можливо у далекому майбутньому. Головним чинником цієї вправи робота в парі, що дозволяє не тільки розвивати фантазію, а і вміння працювати разом. При виконанні вправи «Інструментальна фантазія» було уявлено безліч музичних інструментів з будь - якого підручного предмета, виконуючи вправу діти посміхались, жартували. Вправа «Дресерований ведмідь» спрямована на розвиток продуктивності та гнучкості мислення дозволила дітям фантазувати та придумати якомога більше власних ідей.

В програмі також були вправи на розслаблення, уявлення ситуацій, дій: «Мандрівка в часі», «Квіточка», «Без лишніх слів», «Враження» та інші, які значно позитивно впливали на настрій учасників тренінгу.

Після апробації тренінгової програми було проведено повторну діагностику. Результати повторної діагностики наведені в рисунках.

З 59 досліджуваних при повторній діагностиці за методикою Торренса за показником оригінальність виявилось, що в 19 (32,20%) школярів високий рівень, 40 (67,80%) – середній рівень. Для унаочнення результати представлені на рисунку 2.11

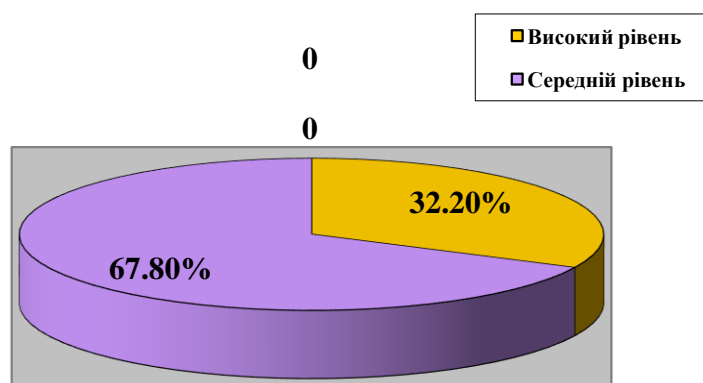

Рисунок 2.11. – Загальні результати повторної діагностики за методикою визначення творчого мислення Торренса (у %)

Розглядаючи результати за методикою Торренса хлопців та дівчат ми побачили, що розвиток творчого мислення знаходиться на високому рівні за шкалою «оригінальність» – у 9 хлопців (15,25% від досліджуваної вибірки) і в 10 дівчат (16,95%). На середньому рівні у 22 хлопців (37,29%), і 18 дівчат (30,51%). Для унаочнення результати дослідження представлені на рисунку 2.12.

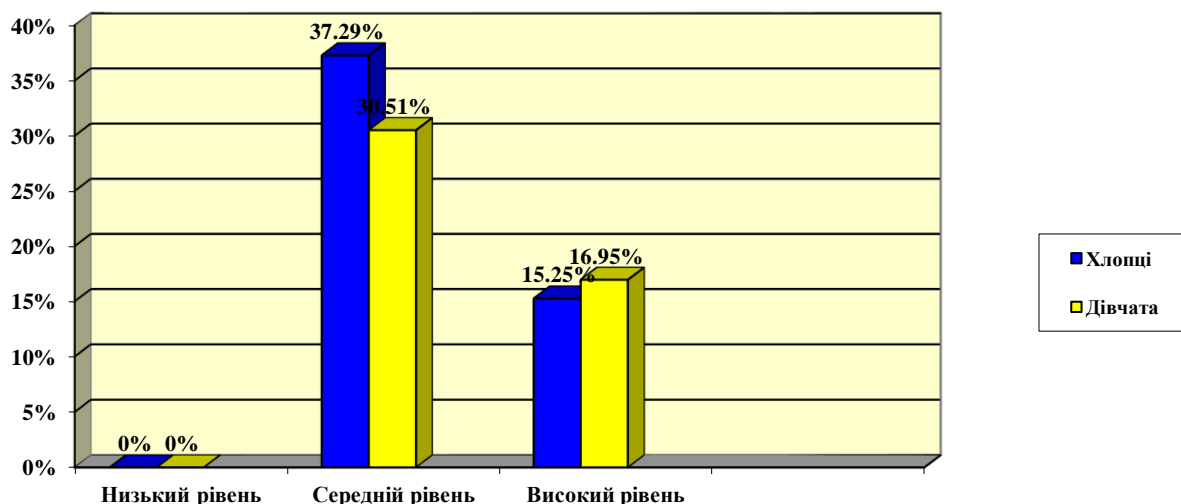

Рисунок 2.12. – Порівняльні результати хлопців і дівчат за методикою Торренса (у %)

За результатом повторної діагностики, за показником «унікальність» з 59 досліджуваних 10 осіб (16,95% від досліджуваної вибірки) показали його високий рівень, 25 (42,37%) – середній рівень та 24 (40,68%) – низький. Для унаочнення результати дослідження представлені на рисунку 2.13.

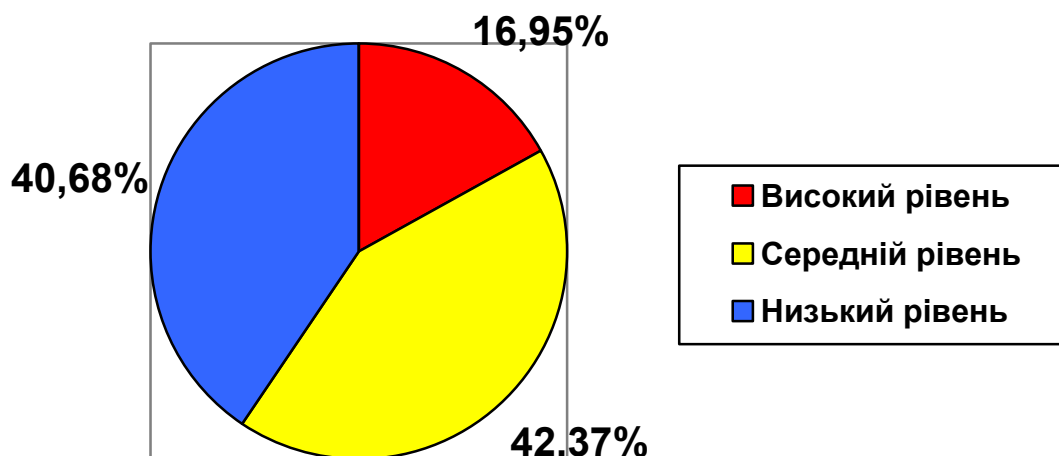

Рисунок 2.13. – Відсоткове співвідношення рівня розвитку унікальності за методикою визначення невербальної креативності Торренса (у %)

При аналізі результатів після тренінгової програми за цією шкалою за ознакою гендера, унікальність на високому рівні показали 5 дівчат (8,48%), 5 хлопців (8,48%); середній рівень – 13 дівчат (22,03%) і 12 хлопців (20,34%), низький рівень – 11 дівчат (18,64%) і 13 хлопців (22,03%). Для унаочнення результати представлені на рисунку 2.14.

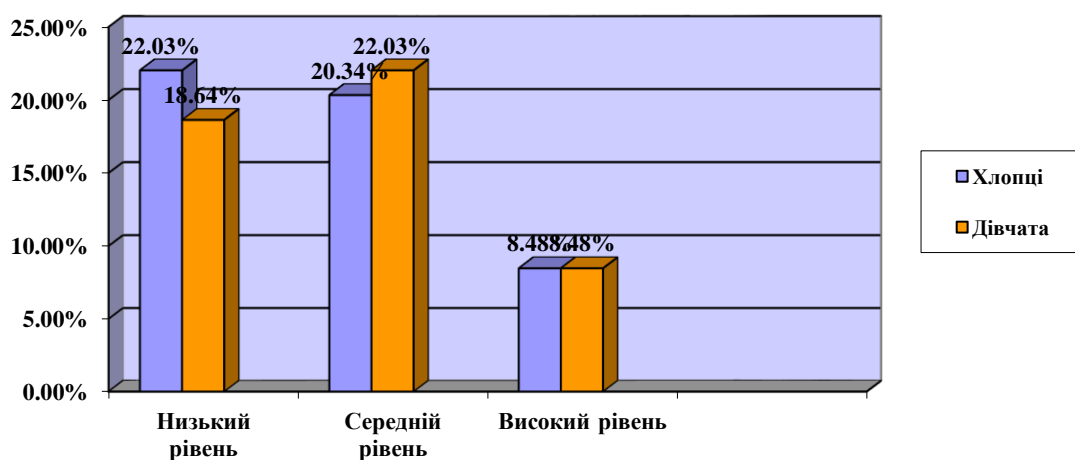

Рисунок 2.14. – Результати показника унікальності хлопців та дівчат за методикою Торренса (у %)

Результати повторної діагностики за методикою «Неіснуюча тварина» (Додаток Б) свідчать про, те що в 41 (69,50%) школярів наявні творчі можливості, а в 18 (30,50%) творчі можливості на низькому рівні. Для унаочнення результати представленні на рисунку 2.15.

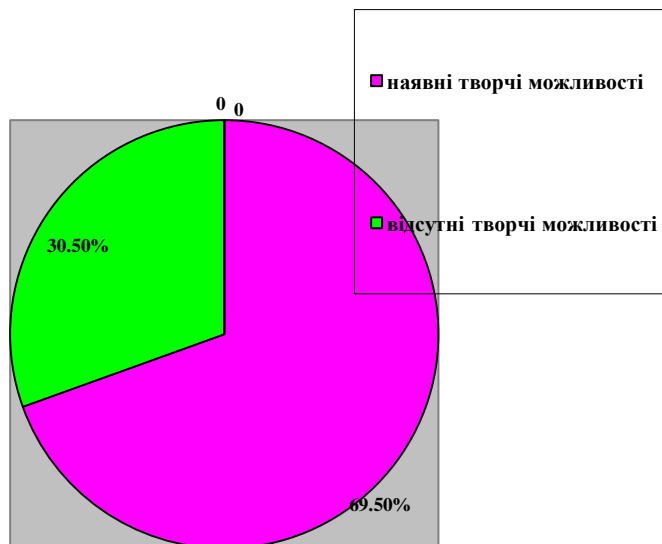

Рисунок 2.15 – Результати повторної діагностики за методикою «Неіснуюча тварина» (у %)

В методиці «Неіснуюча тварина» результати хлопців і дівчат помітно відрізняються. Так, у 17 хлопців (28,82%) і 24 дівчат (40,68%) наявні творчі можливості; а на низькому рівні творчі можливості у 9 хлопців (15,25%), і 9 дівчат (15,25%). Для унаочнення результати представленні на рисунку 2.16.

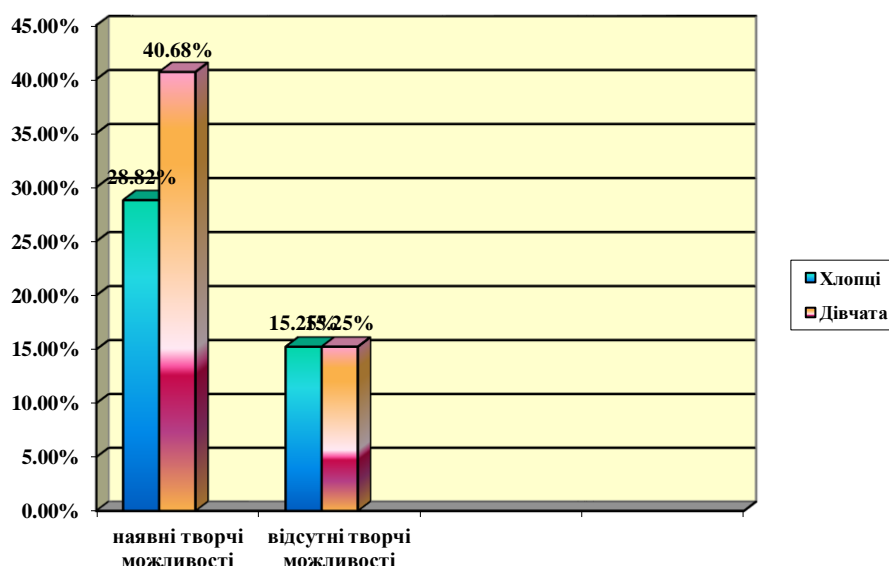

Рисунок 2.16 – Відсоткове співвідношення наявності і відсутності творчих можливостей за методикою «Неіснуюча тварина» у хлопців та дівчат (у %)

Результати проведеної повторної діагностики за методикою «Творча уява» («Три слова») (Додаток А) показали, що з 59 учнів, у 17 (28,82%) учнів – високий рівень, 41 (69,49%) – середній рівень, а в 1 (1,69%) дітей низький рівень схильності до творчості. Для унаочнення результати представленні на рисунку 2.17.

Рисунок 2.17 – Результати повторної діагностики за методикою «Творча уява» («Три слова») дослідження особливостей творчої уяви молодших школярів (у %)

При повторній діагностиці за методикою «Творча уява» («Три слова») високий рівень схильності до творчості у 8 хлопців (13,56%) і 9 дівчат (15,25%), середній рівень – у 17 хлопців (28,81%) і 22 дівчат (37,29%), низький рівень – у 2 (3,39%) хлопців і 1 дівчинки (1,70%). Для унаочнення результати представлені на рисунку 2.18.

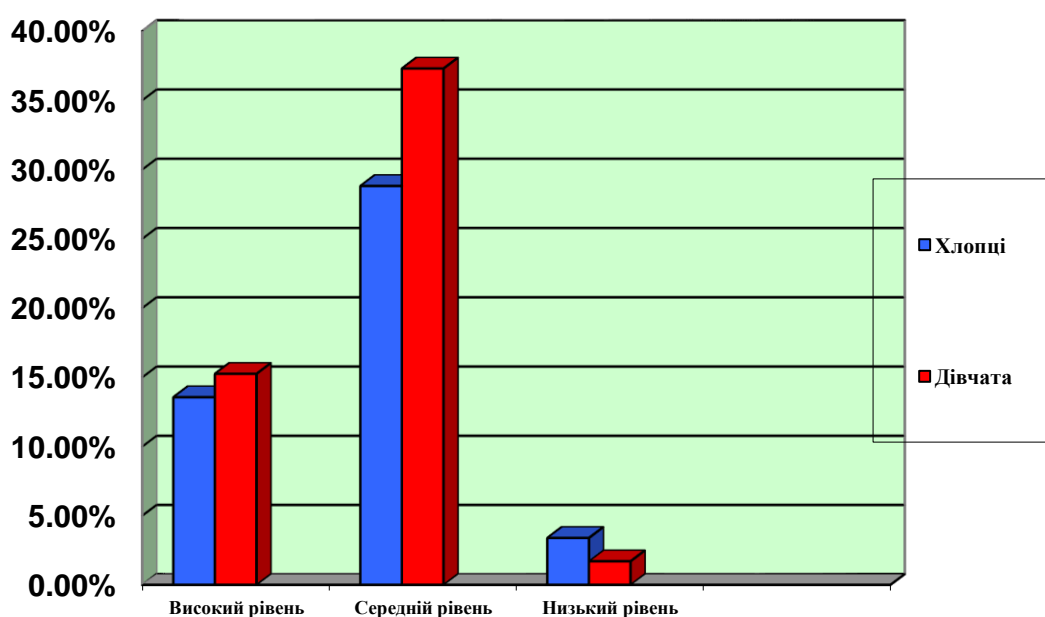

Рисунок 2.18. – Відсоткове співвідношення рівня особистісної схильності до творчості за методикою «Творча уява» («Три слова») у хлопців та дівчат (у %)

Проведене повторне діагностичне дослідження за методикою «Тест «Фантазія» на визначення рівня розвитку уяви в учнів показало, що уява розвинута на високому рівні у 19 (32,20%) учнів; на середньому рівні – у 32 (54,24%); та на низькому рівні в 8 (13,56%). Для унаочнення результати представлені на рисунку 2.19.

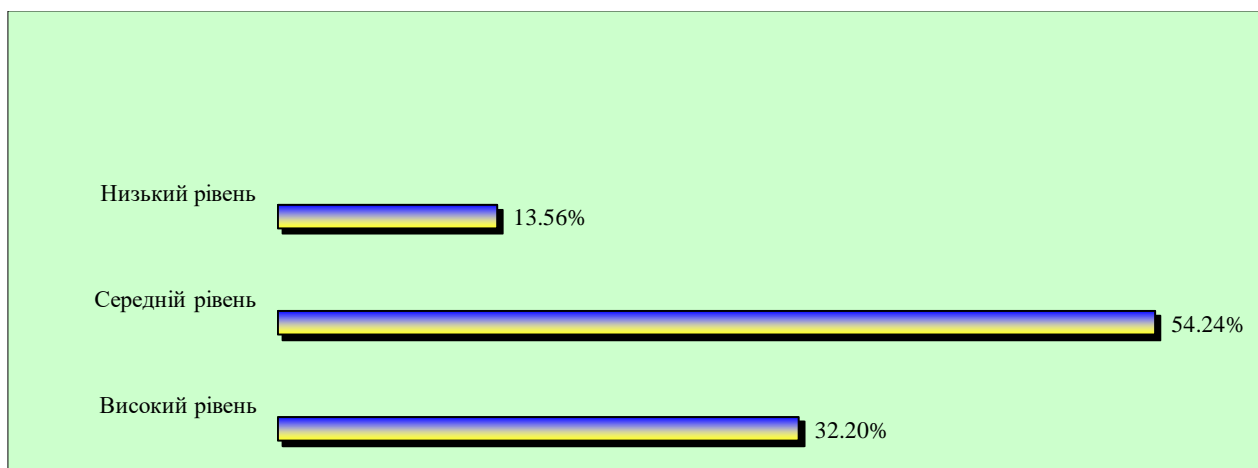

Рисунок 2.19 – Результати повторного дослідження за методикою Тест «Фантазія» на визначення рівня розвитку уяви молодших школярів (у %)

В цій методиці результати хлопців і дівчат такі: високий рівень уяви – у 8 хлопців (13,56%) і 11 дівчат (18,64%), середній рівень – у 15 хлопців (25,42%) і 17 дівчат (28,81%), низький рівень – у хлопців (8,48%) і 3 дівчат (5,09%). Для унаочнення результати представленні на рисунку 2.20.

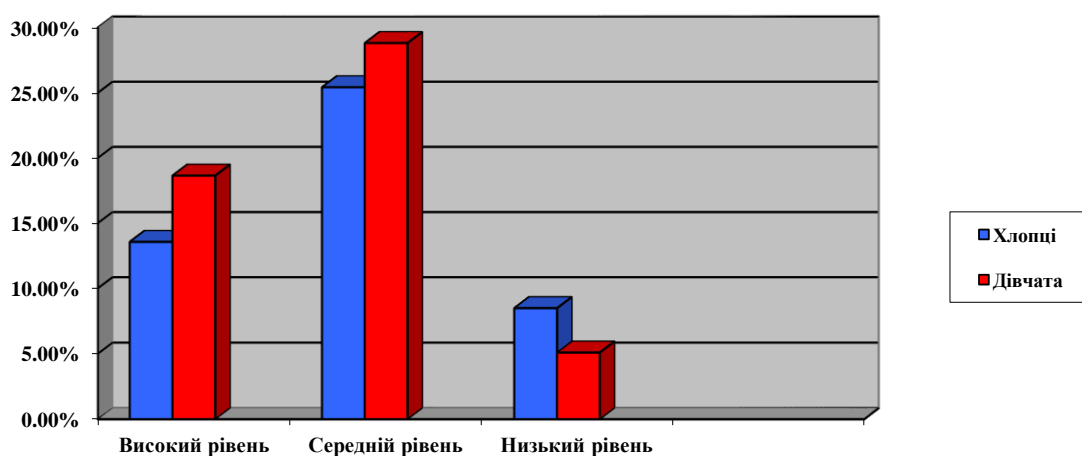

Рисунок 2.20 – Результати повторної діагностики за методикою за методикою Тест «Фантазія» у хлопців і дівчат (у %)

На основі проведеної діагностичної роботи можна порівняти отримані результати за первинною і вторинною діагностикою по чотирьох методиках, які для унаочнення наведені у рисунках 2.11, рис. 2.14, рис 2.16, рис. 218.

Порівняльні результати методикою визначення творчого мислення Торренса показують, що наявна відмінність між первинною і вторинною діагностикою тому, що високий рівень збільшився на 3,39%, а середній рівень збільшився на 3,94%. Спостерігається тенденція зростання показників, враховуючи, що при первинній діагностиці низький рівень склав 10,17%. Для унаочнення результати представленні на рисунку 2.21.

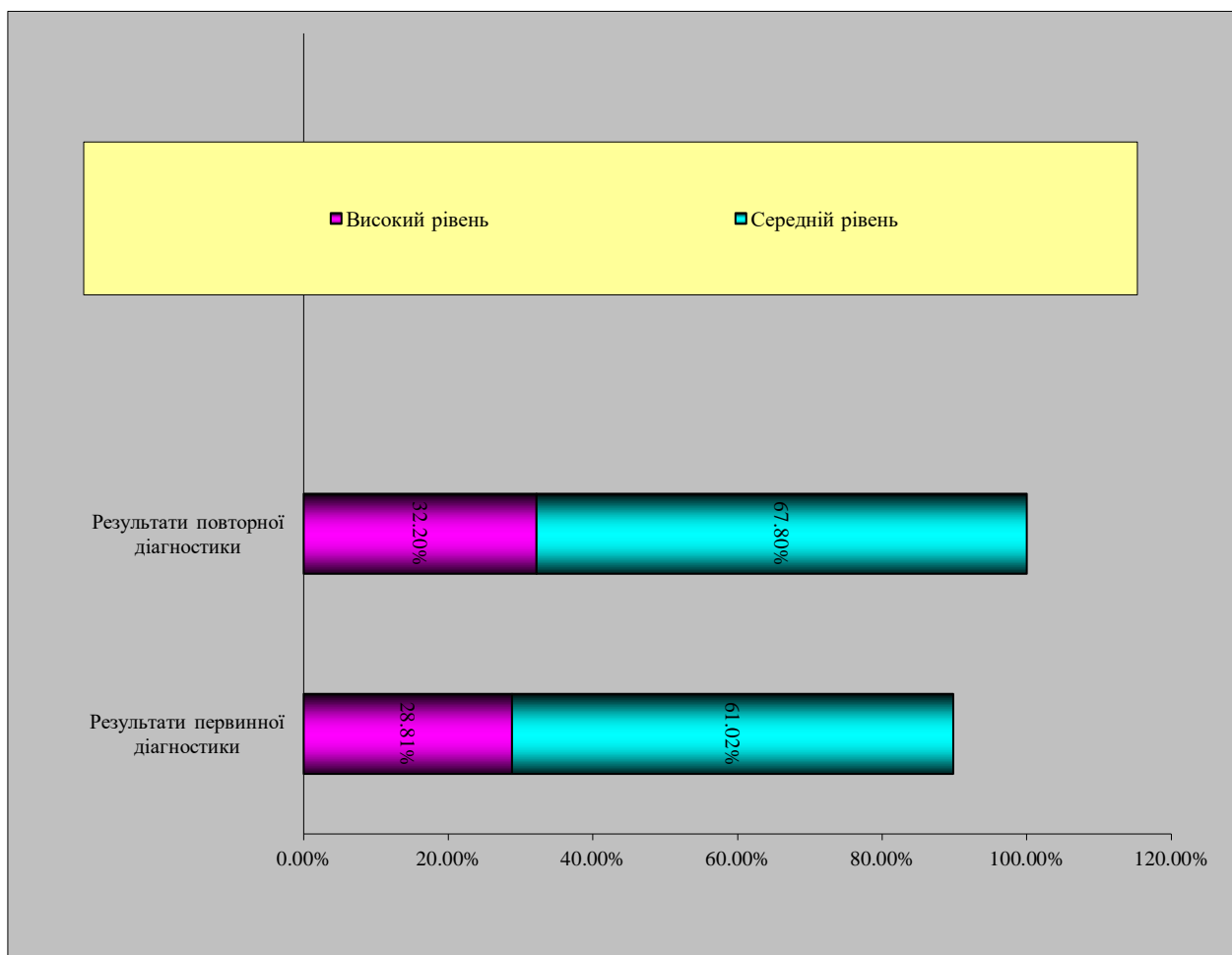

Рисунок 2.21 – Порівняльні результати діагностики за методикою визначення творчого мислення Торренса (у %)

Результати які порівнювалися між дівчатами та хлопцями за методикою Торренса при первинній і вторинній діагностиці відрізняються.

Відсоток учнів з середнім і високим рівнем розвитку творчого мислення за показником оригінальність збільшилися при вторинній діагностиці. Для унаочнення результати представленні у рисунку 2.22.

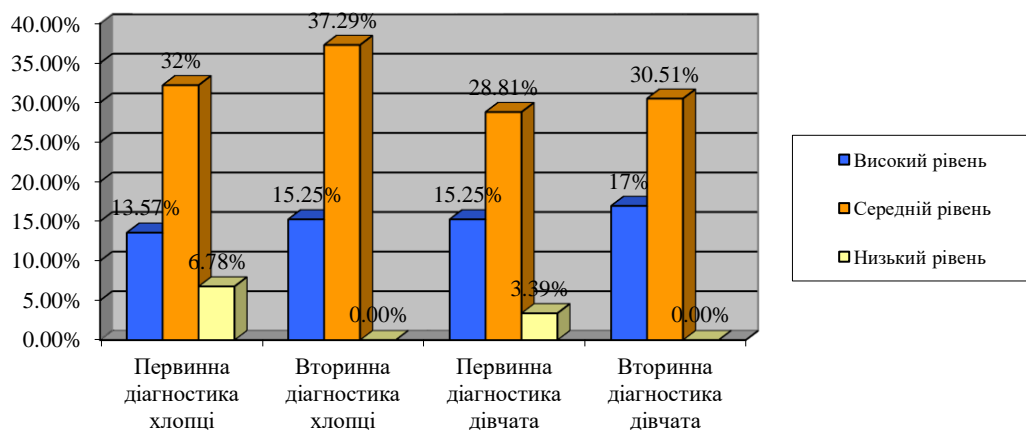

Рисунок 2.22 – Порівняльні результати хлопців і дівчат первинної і вторинної діагностики за методикою Торренса (у %)

Результати за показником унікальності відрізняються, у вторинній діагностиці в хлопців високий та середній рівень збільшилися, низький рівень зменшився. У дівчат високий і середній рівні також збільшилися а низький зменшився. Для наочності результати представлені у рис. 2. 3.13.

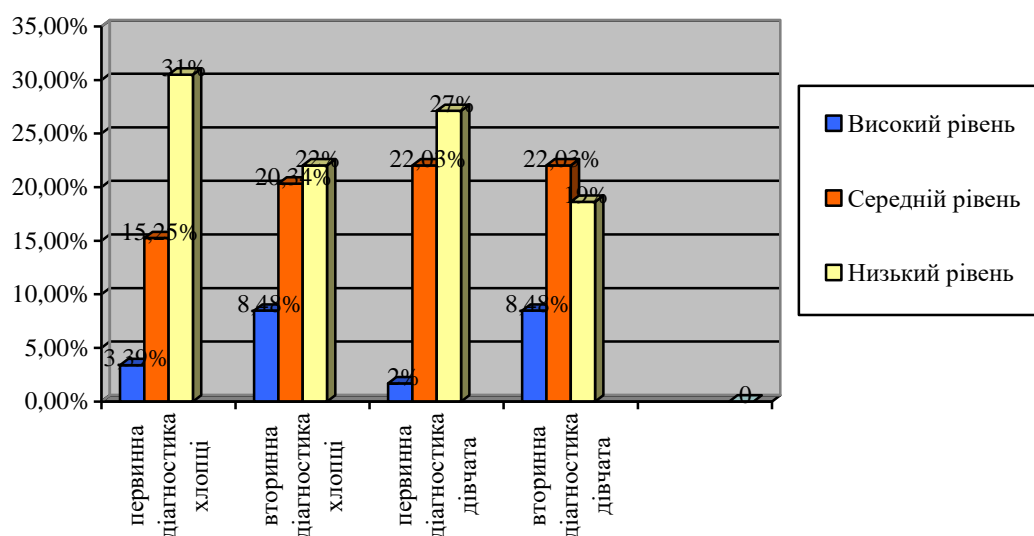

Рисунок 2.23. – Порівняльні результати первинної і вторинної діагностики між хлопцями і дівчатами за показником «унікальність» (методика Торренса) (у %)

Порівнюючи результати за методикою «Неіснуюча тварина» при первинній і вторинній діагностиці ми зробили такий висновок: наявні творчі здібності при вторинній діагностиці збільшилися на 15,26%, відповідно

відсутні творчі можливості зменшилися на 18,75%. Для наочності результати змін представлені на рисунку 2.24.

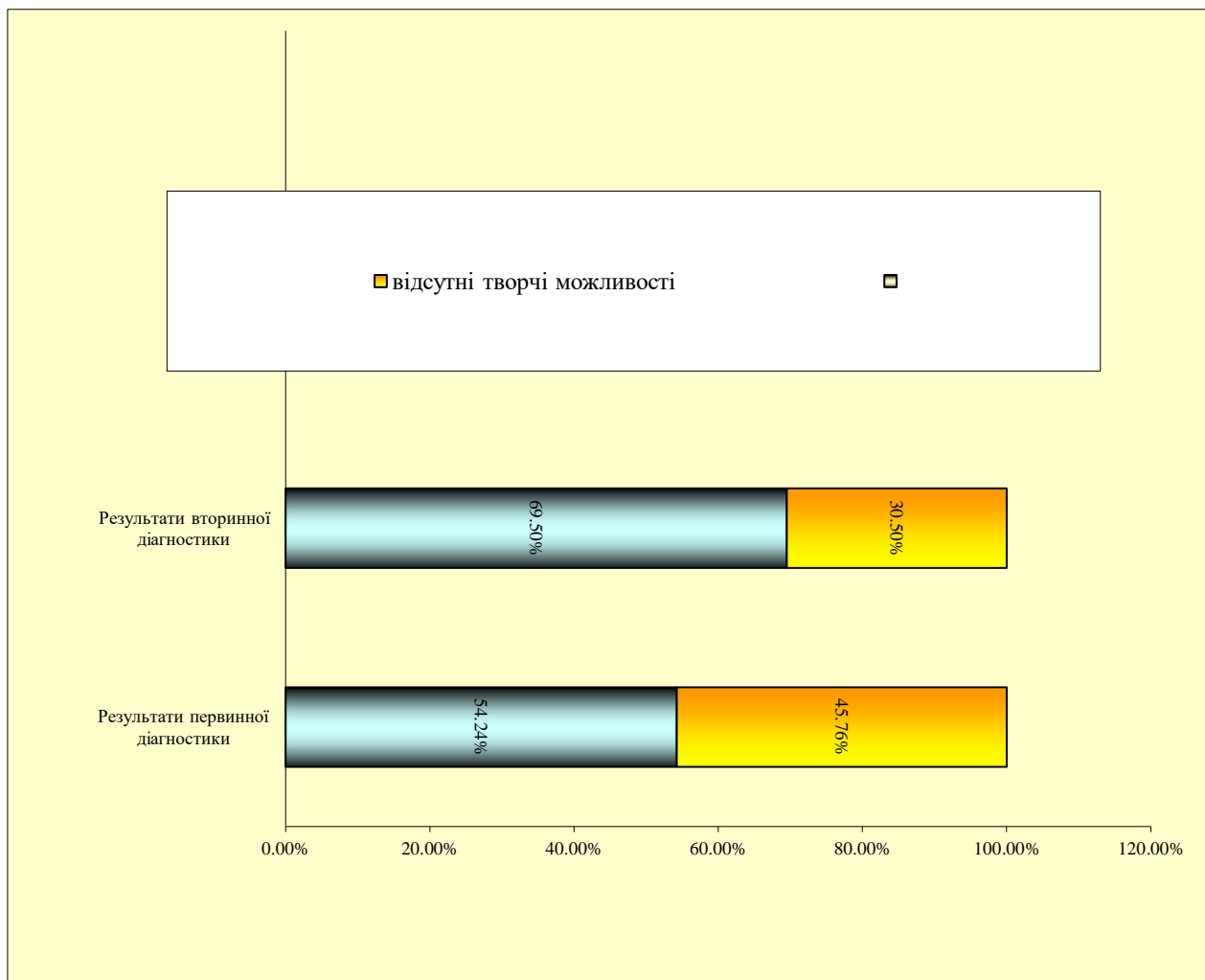

Рисунок 2.24 – Порівняльні результати діагностики за методикою «Неіснуюча тварина» (у %)

Порівнюючи результати за методикою «Неіснуюча тварина» ми побачили, що в хлопців у вторинній діагностиці відсоткові показники збільшилися, а рівень відсутності творчих можливостей зменшився. У дівчат відсотковий показник наявності творчих можливостей підвищився. Для наочності результати змін представлені на рис. 2.25.

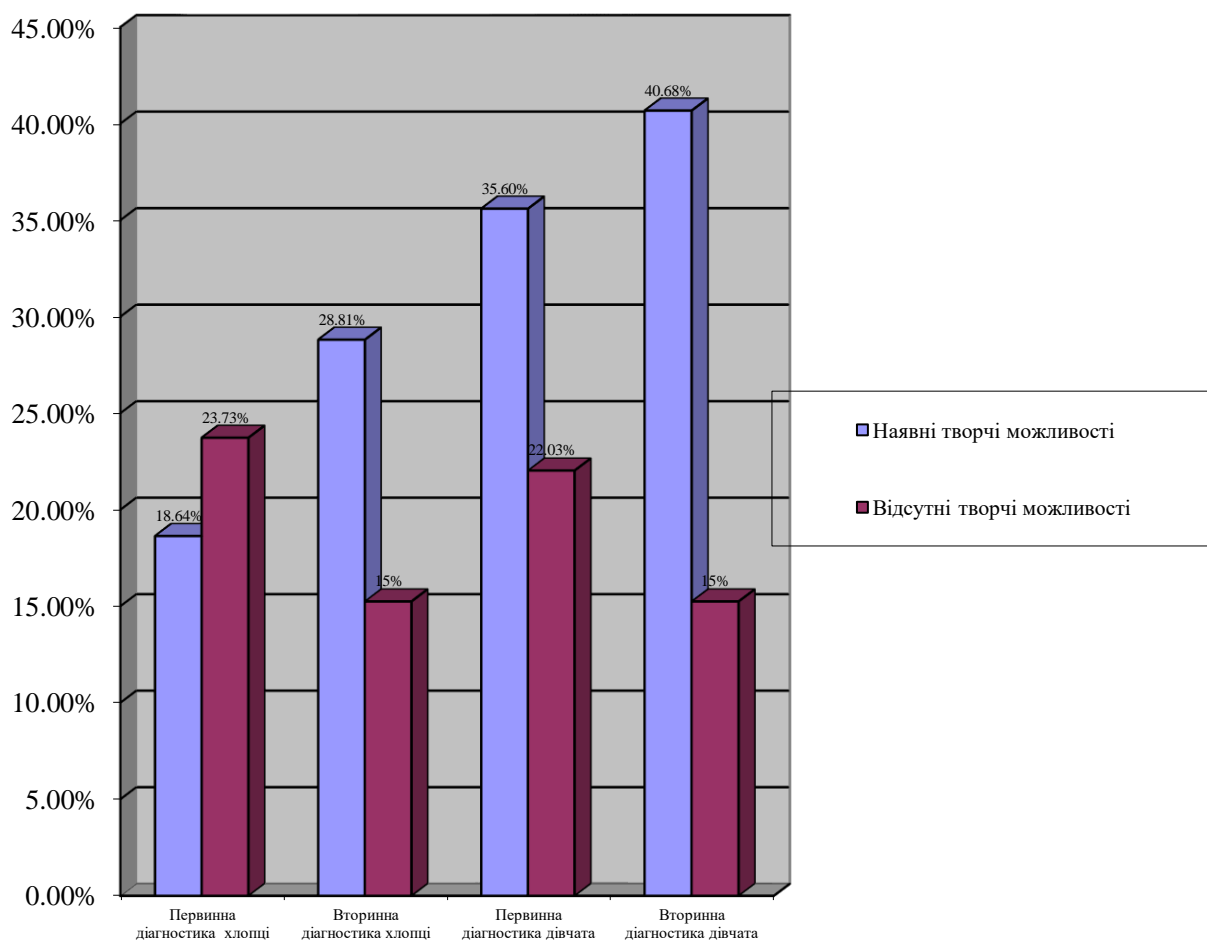

Рисунок 2.25. – Порівняльні відсоткові результати діагностики за методикою «Неіснуюча тварина» у хлопців та дівчат (у %)

Результати за методикою «Творча уява» («Три слова») показують, що при вторинній діагностиці високий рівень збільшився на 3,4%, середній збільшився на 11,86%. При вторинній діагностиці результат низького рівня зменшився з 15,26% на 0,00%. Для наочності результати наведені на рисунку 2.26.

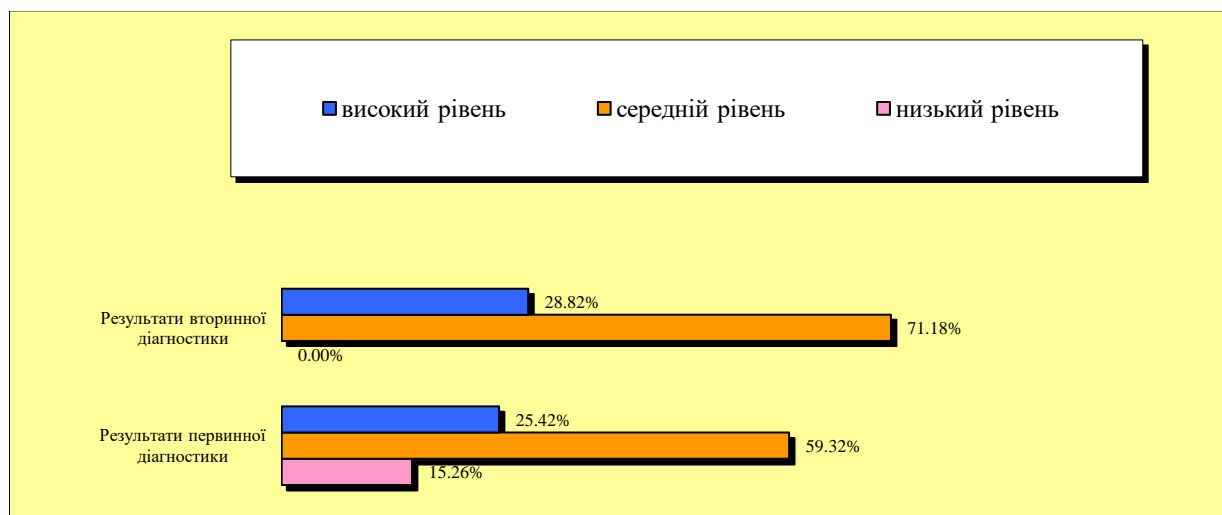

Рисунок 2.26 – Порівняльні результати первинної та вторинної діагностики за методикою «Творча уява» («Три слова») (у %)

Порівнюючи результати хлопців і дівчат по методиці «Творча уява» («Три слова»), в хлопців високий та середній рівень збільшився, низький рівень зменшився. У дівчат при вторинній діагностиці високий рівень збільшився, середній залишився без змін, а низький рівень зменшився з 15,25% до 0,00%. Для наочності результати змін представленні на рисунку 2.27.

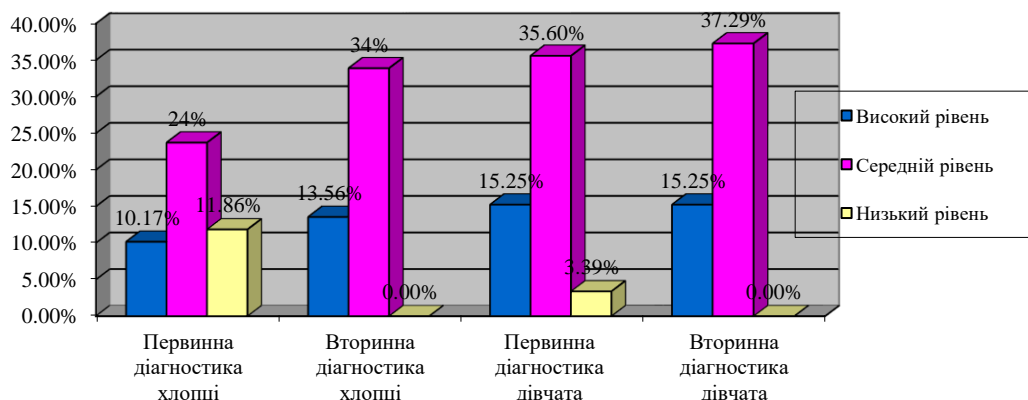

Рисунок 2.27 – Порівняльні результати хлопців і дівчат за первинною і вторинною діагностикою по методиці дослідження особливостей творчої уяви молодших школярів «Творча уява» («Три слова») (у %)

Порівняльні результати діагностик по методиці Тест «Фантазія» на визначення рівня розвитку уяви молодших школярів показують, що в

повторній діагностиці високий рівень збільшився на 1,59%, середній рівень збільшився на 6,78%, низький рівень зменшився на 8,47%. Для наочності результати змін представлено на рисунку 2.28.

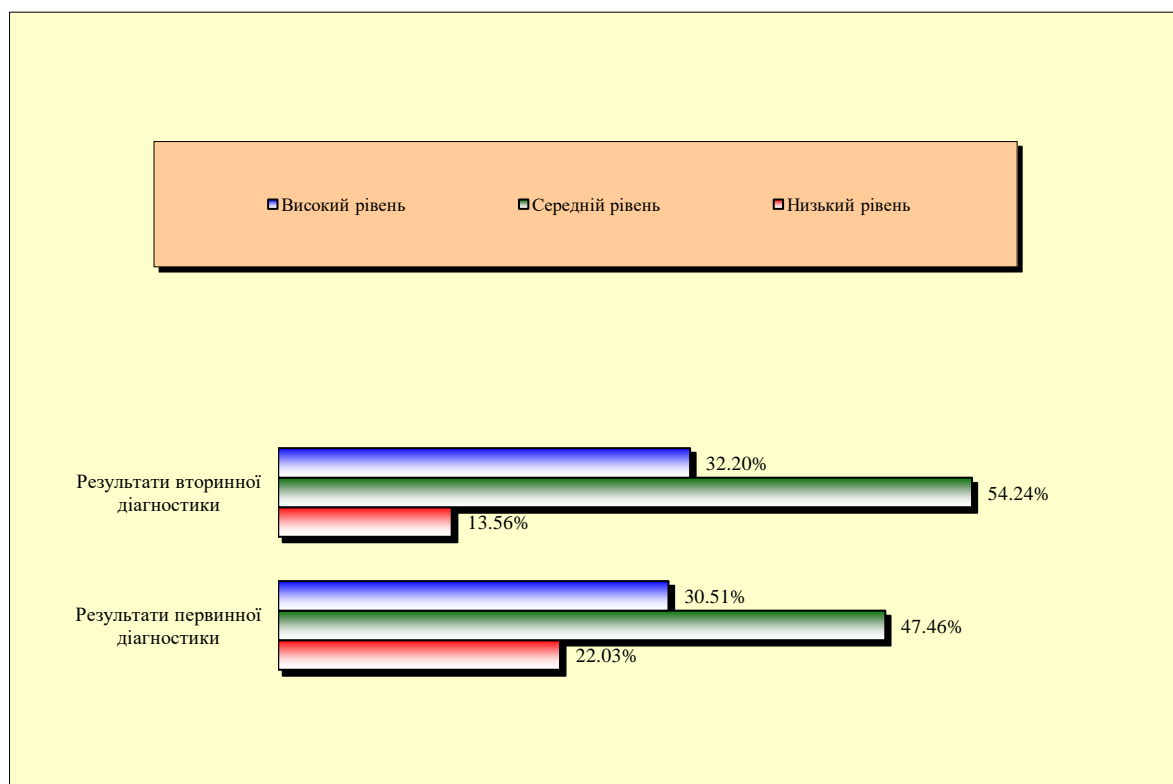

Рисунок 2.28 – Порівняльні результати діагностики за методикою Тест «Фантазія» на визначення рівня розвитку уяви молодших школярів (у %)

Результати хлопців і дівчат при повторній діагностиці змінили свої відсоткові показники. В хлопців збільшився середній і високий рівні, низький рівень зменшився. У дівчат середній рівень значно зріс, високий рівень зріс у незначному результаті, а низький рівень зменшився. Для наочності результати змін представлено на рисунку 2.29.

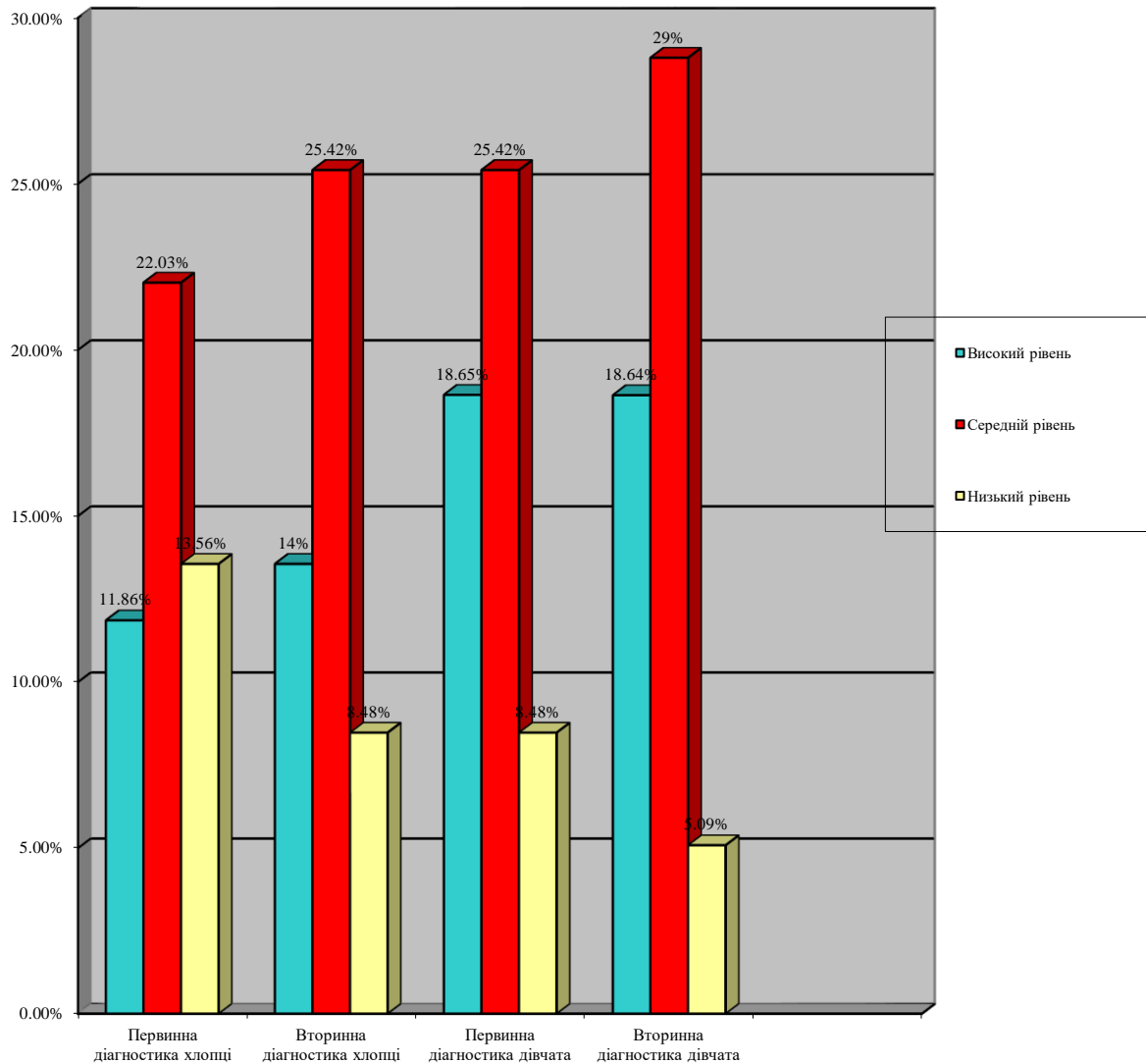

Рисунок 2. 29 – Результати первинної і вторинної діагностики хлопців і дівчат за методикою Тест «Фантазія» (у %)

Для того, щоб побачити, чи мала вплив корекційно-розвивальна програма, ми використали математичний критерій кутового перетворення Фішера [74, с.158].

Критерій Фішера призначений для зіставлення двох вибірок за частотою даного досліджуваного ефекту. Критерій оцінює достовірність

відмінностей між процентними частками двох вибірок, у яких зареєстрований цікавий для нас ефект.

Для того, щоб робота була виконана швидше ми використали автоматичний розрахунок критерію Фішера. Результати по кожній методиці наведено в таблицях.

Таблиця 2.1 – Результати критерію Фішера за методикою визначення творчого мислення Торранса (у %)

Групи	Є ефект: завдання вирішене	Немає ефекту: завдання не вирішене	Суми
	Кількість досліджуваних	Кількість досліджуваних	
1 група	53 (89,8%)	6 (10,2%)	59 (100%)
2 група	58 (98,3%)	1 (1,7%)	59 (100%)

Обчислене емпіричне значення $\varphi^*_{\text{емп}} = 2,113$, потрапляє в зону невизначеності і тоді гіпотеза H_0 приймається на рівні 0,01 і відхиляється на рівні 0,05. Отже, відбулися зміни у вторинній діагностиці у кращу сторону. Результати високого і середнього рівнів частково підвищились.

Таблиця 2.2 – Результати обчислення критерію Фішера за методикою «Неіснуюча тварина» (у %)

Групи	Є ефект: завдання вирішене	Немає ефекту: завдання не вирішене	Суми
	Кількість досліджуваних	Кількість досліджуваних	
1 група	32 (54,2%)	27 (45,8%)	59 (100%)
2 група	41 (69,5%)	18 (30,5%)	59 (100%)

Отримане емпіричне значення $\phi^*_{\text{емп}} = 1,716$ знаходиться в зоні невизначеності, гіпотеза H_0 приймається на рівні 0,01 і відхиляється на рівні 0,05. Отже, відбулася зміна в результатах повторної діагностики, тренінгова програма мала невеликий вплив на розвиток творчих здібностей.

Таблиця 2.3 – Результати критерію Фішера за методикою «Фантазія» (у %)

Групи	Є ефект: завдання вирішене	Немає ефекту: завдання не вирішене	Суми
	Кількість досліджуваних	Кількість досліджуваних	
1 група	28 (47,5%)	31 (52,5%)	59 (100%)
2 група	37 (62,7%)	22 (37,3%)	59 (100%)

Отримане емпіричне значення $\phi^*_{\text{емп}} = 1,667$ знаходиться в зоні значимості, отже гіпотеза H_0 відхиляється. Отже тренінгова програма ефективно вплинула на розвиток креативності, за рахунок чого, результати помітно зросли у вторинній діагностиці.

Таблиця 2.4 – Результати критерію Фішера за методикою Творча уява («Три слова») (у %)

Групи	Є ефект: завдання вирішене	Немає ефекту: завдання не вирішене	Суми
	Кількість досліджуваних	Кількість досліджуваних	
1 група	33 (55,9%)	26 (44,1%)	59 (100%)
2 група	42 (71,2%)	17 (28,8%)	59 (100%)

Емпіричне значення $\phi^*_{\text{емп}} = 1,738$ знаходиться в зоні невизначеності,

і це свідчить про те, що гіпотеза H_0 приймається на рівні 0,01 і відхиляється на рівні 0,05.

Отже, відбулася зміна в результатах повторної діагностики, тренінгової програма мала значний вплив на розвиток обдарованості.

Порівняння показників досліджуваних до і після експериментального впливу і їх перевірка за критерієм Фішера показали, що тренінгова програма спрямована на розвиток креативності є ефективною і має позитивний вплив на розвиток креативності молодших школярів, однак, потребує і деякого доопрацювання: показники змінились (зросли), а відмінність у результатах до і після експериментального впливу є статистично значущими.

Крім тренінгової програми, нами запропонована також низка рекомендацій, спрямованих на розвиток креативності у дітей.

Рекомендації батькам і педагогам щодо сприяння розвитку креативності дитини

Усі обдаровані діти мають потребу в знаннях, яскраво виражений інтерес до певної галузі знань. Обдаровані діти вільно і швидко оволодівають відповідними вміннями і навичками. Вони показують високий рівень досягнень. Для виявлення обдарованості використовують різні методи: від найпростішого батьківського спостереження до спеціально розроблених стандартизованих тестових завдань.

Педагоги мають навчити батьків розвиткові творчих здібностей і обдарованості у їхніх дітях. Тут важливе значення мають відкриті запитання, творчі дискусії, глибоке знання батьками психологічної сутності творчого процесу, віра в інтелектуальні сили дитини. Для дитини батьки повинні створити умови, щоб обдарована дитина мала змогу самостійно здійснювати свою індивідуальну діяльність. Завдання батьків полягає в максимальному сприянні, стимулюванні активності та розвитку в дитини винахідливості, ініціативи, творчого підходу до навчання. Розвиваючи творчі здібності дитини, батьки виконують суспільний запит щодо формування особистості, здатної самостійно мислити, приймати сміливі й нестандартні рішення, творчо

ставитись до праці. Саме такі творчі особистості мають високий рівень національної самосвідомості, що виявляє причетність їх до споконвічних духовних цінностей українського народу.

Поради батькам, які бажають розвивати здібності своїх дітей

- Не стримуйте розкриття потенційних можливостей психіки.
- Уникайте однобокості в навчанні та вихованні.
- Не позбавляйте дитину ігор, забав, казок, створюйте умови для виходу дитячої енергії, рухливості, емоційності.
- Допомагайте дитині в задоволенні основних людських потреб (почуття безпеки, любові, поваги до себе і до оточуючих), «заражуйте» дітей своєю любов'ю до творчості.
- Підтримуйте самостійність дитини, залишайте дитину на самоті і дозволяйте їй займатися своїми справами.
- Підтримуйте здібності дитини до творчості і співчувайте у випадку невдачі, уникайте незадовільної оцінки творчих спроб дитини.
- Будьте терпимими до ідей, поважайте допитливість, реагуйте на запитання дитини. Навчати потрібно не тому, що може сама дитина, а тому, що вона опанує з допомогою дорослого.
- Подавайте приклад (найбільш ефективно в дошкільному і молодшому шкільному віці).
- Створіть у домашніх умовах оточення, що сприяє прояву і розвитку творчих здібностей дитини.
- Виявляйте гнучкості поведінки в певній ситуації.
- Виховуйте в дитини звичку якнайчастіше говорити «так».
- Дотримуйте демократичного стилю спілкування.
- Боріться з усілякими проявами конформізму (приспосовництво, бездумне наслідування загальних суджень).
- Пропонуйте дитині такий матеріал, з яким Вам самому подобається працювати.

- Долайте побоювання перед несподіваними питаннями.

Поради Д. Льюїса щодо розвитку креативної дитини

1. Відповідайте на запитання дитини терпляче і чесно, серйозні запитання дитини сприймайте серйозно.
2. Створіть у квартирі місце-вітрину, де дитина може виставляти свої роботи, не сваріть дитину за безлад у кімнаті під час її творчої роботи.
3. Відведіть дитині кімнату чи куточок винятково для творчих занять.
4. Показуйте дитині, що ви любите її такою, якою вона є, а не за її досягнення.
5. Надавайте дитині можливість у виявленні турботи.
6. Допомагайте дитині будувати її плани та приймати рішення.
7. Показуйте дитині цікаві місця.
8. Допомагайте дитині нормально спілкуватися з дітьми, запрошуйте дітей до своєї оселі.
9. Ніколи не кажіть дитині, що вона гірша за інших дітей.
10. Ніколи не карайте дитину приниженням.
11. Купуйте дитині книжки за її інтересами.
12. Привчайте дитину самостійно мислити.
13. Регулярно читайте дитині чи разом з нею.
14. Пробуджуйте уяву та фантазію дитини.
15. Уважно ставтеся до потреб дитини.
16. Щодня знаходьте час, щоб побути з дитиною наодинці.
17. Дозволяйте дитині брати участь у плануванні сімейного бюджету.
18. Ніколи не сваріть дитину за невміння та помилки.
19. Хваліть дитину за навчальну ініціативу.
20. Учíte дитину вільно спілкуватися з дорослими.
21. У заняттях дитини знаходьте гідне похвали.
22. Спонукайте дитину вчитися вирішувати проблеми самостійно.
23. Допомагайте дитині бути особистістю.
24. Розвивайте в дитині позитивне сприйняття її здібностей.

25. Ніколи не відмахуйтеся від невдач дитини.
26. Заохочуйте в дитині максимальну незалежність від дорослих.
27. Довіряйте дитині, майте віру в її здоровий глузд.

Висновки до розділу

У розділі розглянуто методики, що використовуються під час комплексної психодіагностики обдарованих учнів молодших класів. Було виявлено, що комплексна діагностика обдарованості має включати наступні напрямки досліджень: діагностика рівня інтелекту; діагностика пізнавальних процесів; діагностика креативності; дослідження особливостей психомоторики; визначення особистісних особливостей, спрямованості дитини, її нахилів, інтересів.

Визначено, що для дослідження обдарованості, крім психодіагностичних методик, доцільно використовувати також спеціальні завдання, зокрема творчого характеру, аналіз продуктів діяльності, інтерв'ю, спостереження. Дослідженню та одночасному розвитку дитячої обдарованості сприяють тренінгів метод та арт-терапія.

На основі теоретичного аналізу проблеми розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку та виходячи з цілей і завдань нашого дослідження, нами була розроблена та обґрунтована програма діагностичного дослідження креативності молодших школярів. Були використані наступні методики дослідження креативності: методика творчого мислення Торренса, методика «Творча уява» («Три слова»), діагностика творчих здібностей (тест «Фантазія»), методика «Неіснуюча тварина».

Отримані результати показали, що розвиток творчої обдарованості досліджуваних молодших школярів знаходиться на середньому рівні, відповідно таким, що потребує розвитку.

Відповідно до теоретичного аналізу умов розвитку креативності молодших школярів у процесі навчання та результатів діагностичного

дослідження ми розробили тренінгову програму спрямовану на розвиток креативності, яка включала 6 занять по 45 хв. Програма була апробована на 59 молодших школярах.

З метою перевірки ефективності програми, результати первинної та вторинної діагностики були порівняні між собою та перевірені за допомогою F критерія Фішера. Отримані результати показали ефективність розробленої програми.

У розділі також запропоновані рекомендації для батьків і педагогів щодо сприяння розвитку креативності у дітей молодшого шкільного віку в процесі навчання.

ВИСНОВКИ

Актуальність проблеми розвитку креативності молодших школярів засобами інноваційності зумовлена недостатністю її вивчення, та підготовкою учнів до повноцінної життєдіяльності в умовах суспільства, що потребує креативності, творчої особистості. Сучасні досягнення науки та техніки вимагають нових підходів до планування та реалізації уроків. Адже коли в учнів досить креативний підхід до діяльності та розв'язання поставлених питань це суттєво впливає на їх подальше формування як особистості, дозволяє вийти за рамки, сприяє засвоєнню учнями нових навиків та викликає інтерес до вивчення предметів. Особливим аргументом щодо розвитку креативності виступає сучасна оцінка нестандартних подекуди дивакуватих але ефективних рішень у будь-якій галузі.

Проведене нами дослідження з проблеми розвитку креативності молодших школярів засобами інноваційності допомогло дійти таких висновків:

1. Є багато науково-психологічної літератури з питань розвитку креативності молодших школярів, проте не кожна з них ж доречною у використанні вчителем початкових класів, як методичного матеріалу, адже інформація є подекуди застарілою, але все таки , дл первинного огляду є необхідною.

2. Питання креативності є досить важливим, і ще недостатньо вивченим, що дозволяє його поглиблено пізнати. Існують різні підходи та погляди щодо визначення поняття та процесу «креативність», і не всі вони співпадають із сучасним реальним світом.

3. Розвиток креативного потенціалу учнів повинен мати науковий, системний, комплексний характер. Тому навчання дітей в умовах загальноосвітньої школи необхідно будувати на основі принципів індивідуалізації і диференціації навчально-виховного процесу. Креативне мислення дитини є сприятливим інтегруючим чинником її соціалізації, оскільки соціальна діяльність дитини, яка є вирішально-визначальною під час

її соціального дорослішання, в своїй основі має творчий характер. Під час засвоєння досвіду суспільного життя дитина переживає кожний етап цього процесу як суб'єктивне відкриття та створення власного соціального простору. Креативне мислення як когнітивний аспект творчої діяльності є постійним супутником та передумовою гармонійного розвитку людини впродовж усього її життя, забезпечуючи вміння особистості аналізувати проблеми, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити пропозиції прогнозуючого характеру, виявляти та формулювати суперечності, досягати результату з меншими енерговитратами та більшою радістю, розуміти «множинність» першопричин і наслідків ситуацій, вчинків, рішень тощо.

4. Умови розвитку креативності молодших школярів засобами креативності є досить простими але одночас і складними. Кожен вчитель достеменно повинен значи всю «серцевину» обраної технології: структура, суть, історичний аспект, методика, доцільність у використанні. А насамперед роль у навчальному процесі. З допомогою мультимедійних презентацій, він не лише спростить собі роботу, а й зможе розинути фантазію, способи створення і т.д. Використовуючи проблемне навчання - змусить знаходити нестандартні вирішення питання. А з допомогою ігрової технології, розвине мислення дітей та рішення проблем в ігровій формі.

Таким чином, розвиток креативності молодших школярів засобами інноваційних технологій дозволяє вирішувати одні з важливих завдань навчання - підвищення рівня знань та розвиток всебічно розвинеючої особистості.

Вчителі які вже використовують на практиці інноваційні технології, і з допомогою них розвивають дітей, дійшли висновку, що це є досить ефективним, і допомагає у подальшому житті їхнім підопічним.

Таким чином можемо говорити, що мети дослідження досягнуто і усі поставленні завдання виконано.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Аненкова І.П., Байдан М.А., Горчакова О.А., Руссол В.М. Педагогіка: модульний курс: навчальний посібник. Львів: Новий Світ-2000, 2010. 567 с.
2. Арустамова Н. А., Штуріна В. Ю., Войнова Л. С. Нові педагогічні технології в освіті: упоряд.: навч. посіб. Херсон: вид-во ХДУ, 2013. 219 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
4. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 256 с.
5. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей. М.: Академия, 2014. 281 с.
6. Валах В. Подорож у світ цілих чисел. Київ: Ред. загальнопедагогічна газета, 2005. 128 с.
7. Васьківська В. А. Інтерактивні уроки в сучасній школі: обдарована дитина, 2007. 21-23 с. (Вип. 4)
8. Вдовіна Н. Р. Моральні норми суспільства і сучасна освітньо-виховна система України. Психолого-педагогічні проблеми сучасного виховання, 2013. 157–168 с. (Вип. 2)
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укладач і головний редактор Т.В. Бусел. Київ: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
10. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Київ: Знання, 2008. 566 с.
11. Войтко О. Висока культура читання у початковій школі – запорука успішного навчання. Початкова школа, 2015. 46-49 с. (Вип. 10)
12. Воробйова Т.В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язання навчальних завдань: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Тернопіль, 2014. 19 с.

13. Габеркорн І.І. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Херсон, 2013. 20 с.
14. Голота Н.М. Педагогічна інноватика. Особистісно-орієнтований підхід в процесі національного: наукові записки: Зб. наук. ст. НПУ ім. М.П.Драгоманова. Київ: НПУ, 2011. 106 –111 с. (Вип.3)
15. Гончаренко Н. Ігрові зони для першокласників: відкритий урок, 2013. 55-58 с. (Вип. 4)
16. Гончарук О. Г. Інтерактивні технології в початковій школі. Київ: Ред. загальнопедагогічна газета, 2011. 128 с.
17. Гусакова М.П. Психологія творчества: Курс лекцій / М. П. Гусакова. - Одеса: Астропринт, 2015. – 142 с.
18. Давыдов В. В. Проблемы развития обучения. М.: Педагогіка, 1992. 240 с.
19. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. Київ: Академвидав, 2012 . 349 с.
20. Донченко О.С., аспірант, Бердянський державний педагогічний університет, 2015 р., Національний вісник Херсонського державного університету, 121 – 126 с.
21. Дьюи Д. От ребенка – к миру, от мира – к ребенку. М.: Карапуз, 2009. 352 с.
22. Истомина Н. Б. Активизация учащихся на уроках математики в начальных классах. М.: Просвещение, 1998. 112 с.
23. Казімірова В. Граймося з нами. Початкова школа, 2015. 46-47 с. (Вип. 1)
24. Каракатсаніс Т.В. Розвиток креативності майбутніх учителів початкових класів у педагогічних коледжах Великої Британії: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2014. 20 с.
25. Канівець О.О. Патріотичне виховання та духовний розвиток дитини молодшого шкільного віку. Київ: Факт, 2014. – 250 с.

26. Коберник О. М., Бялик О. В. Інноваційні технології навчання та виховання: навч. посіб. Умань, 2010. 209 с.
27. Ковальчук О. Інноваційна робота як проблема професійного удосконалення вчителя // Директор школи, ліцею, гімназії, 2012. 51-52 с. (Вип. 1-2)
28. Колесник Л. Інтерактивні методи навчання на уроках читання. Початкова школа, 2014. 22-25 с. (Вип. 1)
29. Комарова А. В. Психолого-педагогическое сопровождение одаренных школьников. Мн.: Красико-принт, 2015. 248 с.
30. Коновальчук М. В. Розвиток творчості молодших школярів : Система літературних завдань: навч. посіб. Київ: Шкільний світ, 2010. 120 с.
31. Концепція розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010 –2020 р.). URL: http://www.mon.gov.ua/gr/obg/2009/proekt_2010-2020.doc
32. Коряк О.В. Роль учителя у формуванні креативного мислення молодших школярів у процесі навчання, 2016. 19 с.
33. Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва: навч. посіб. для студ. пед. Закладів. Тернопіль, 1996. 436 с.
34. Кудрявцев В.Т. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы. М.: Знание, 1991. 80 с.
35. Кохно Т. Н. Формування читацьких навичок на уроках літературного читання у 3 класі: Методичні рекомендації. Київ: Педагогічна думка, 1914. 52 с.
36. Кочина Л. П. Математика в 1 класі: методичний посібник. Київ, 1999. 137 с.
37. Лебединський Е. Б. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу особистості школяра в умовах рекреації: дис. ... канд. псих. наук:19.00.07. Одеса, 2016. 204 с.
38. Левчук Я. Формування критичного мислення засобами фольклору: народна творчість та етнографія, 2006. 96-102 с. (Вип. 3)

39. Малафіїк І. В. Дидактика: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2009. 398 с.
40. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Схвалено Указом Президента України від 25 червня 2013 року №344/2013. URL: zakon.rada.gov.ua/go/344/2013.
41. Нестандартні уроки в початковій школі / упоряд. О. Кондратюк. Київ: Ред. загальнопедагогічна газета, 2005. 128 с.
42. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Н.М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
43. Оконь В. Введение в общую дидактику. Варшава, 1987. 384 с.
44. Оконь В. Основы проблемного обучения. М.: Просвещение, 1968. 204 с.
45. Оверчук В. В. Креативність як чинник саморозвитку молодших школярів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2012. 182 с.
46. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема: наук-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. 152-158 с. («Проблеми освіти», Вип. 85)
47. Петиненко І. А. Креативна педагогіка. Что ведет страну к успеху? Вестн. Томского гос. ун-та. Педагогика, 2012. 174-178 с. (Вип. 2)
48. Поляновська О. Р. Технології навчального процесу в початковій школі: навч.-метод. посіб. – 2-ге вид. доп. і перероб. Хмельницький : ХмЦНП, 2014. 257 с.
49. Радченко А. Ігрові методи та прийоми: відкритий урок, 2012. 47-49 с. (Вип. 10)
50. Рогозіна В. О. Особливості методики розвитку творчих здібностей молодших школярів: навч. посіб. 1997. 123 с.

51. Рой Ю. В. Феноменологія поняття технологія: стаття. Хмельницький: ХГПА, 2018
52. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб: Питер, 1999. 706 с.
53. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ: Абрис, 1997. 416 с.
54. Савчин М. В. Педагогічна психологія. Київ, 2007. 424 с.
55. Самсоненко Л. Мотивація навчання // Початкова школа, 2015. 56-58 с. (Вип. 6)
56. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: учебное пособие. М.: Народное образование, 1998. 256 с.
57. Середа І. О. Розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Тернопіль, 2011. 18 с.
58. Скільський Д. М. Історія зарубіжної педагогіки: посібник. Київ: Смолоскип, 2011. 376 с.
59. Соловйова Т. М. Поради щодо розробки мультимедійної презентації // Інформатика в школах України. 2011. (Вип.3)
60. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки, теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. 14-41 с.
61. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. Київ: Либідь, 1997. 374 с.
62. Усенко В. С. Як виховати національно свідому особистість. Київ: Факт, 2013. 160 с.
63. Чайка В. М. Основи дидактики. Київ: Академвидав, 2011. 238с.
64. Челомбицкая, М. П. Интеллект и креативность как факторы самоактуализации человека в инновационном обществе. Социально-философский анализ. Ессентуки, 2011. 152 с.

65. Чепіль М. М., Дудник Н. З. Педагогічні технології. Київ: Академвидав, 2012. 222 с.
66. Чорна Н. Вулицями Казкового міста (1клас). Початкова школа, 2015. 22-23 с. (Вип. 6)
67. Шестирічки в школі / Упоряд. Т. Бишова, О. Кондратюк. Київ: Ред. загальнопедагогічна газета, 2004. 120 с.
68. Шрагіна Л. І. Технологія розвитку креативності. Київ: Шкільний світ, 2010. 160 с.
69. Усенко В.С. Як виховати національно свідому особистість. Київ: Факт, 2013. 160 с.
70. Torrance E.P. Guiding creative talent. Englewood Cloffs - NY.: Prentice-Hall, 1962.278 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА СПРЯМОВАНА НА РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Пояснювальна записка

Проблема виховання творчої особистості, збереження обдарованості, сприяння розвитку здібностей, виховання талановитих людей є актуальною. Виявлення і розвиток обдарованих дітей – важливе як для педагогів, так і для батьків. Перед психологами постала проблема, виховання творчої особистості, збереження обдарованості, сприяння розвитку здібностей, виховання талановитих дітей. І це завдання не втрачає гостроти, хоч би хто його здійснював – родина чи вихователі в дитячому садку.

Творча самореалізація в широкому розумінні становить основну рису, невід’ємну характеристику психічно здорової людини. Так, за А.Маслоу, психічно здорова людина — це щаслива людина, яка живе в гармонії з собою, не відчуває внутрішнього розладу, любить навколишній світ, людей і творчо працює, реалізуючи свої здібності й обдарованість. Творчість може привести до великих відкриттів, винаходів. Ті продукти діяльності, які вона створює, відзначаються новизною, оригінальністю й унікальністю.

Дуже важливо розвивати творчі здібності у дітей, виховувати їх нестандартно, оригінально мислячими, з творчим підходом до життєвих проблем.

Пізнаючи складний і великий світ, молодший школяр прагне самоутвердитися в ньому, виявити себе особистістю. В роботі з розвитку творчих здібностей, а саме фантазії, мислення, інтуїції, натхнення доцільно в процесі навчання користуватися прийомами синтезування образів уяви,

Продовження додатку А

ознайомлення зі стратегіями творчого мислення, розвитку сенсорних здібностей та формування мовленнєвих умінь.

Мета корекційно-розвивальної програми. Програма спрямована на розвиток творчих здібностей, мислення, креативності, розвитку різних видів пам'яті, уяви, фантазії та уваги.

З цього і випливають основні завдання **корекційно-розвивальної програми:**

- виховувати інтерес до придбання нових знань;
- розвивати свої вміння та навички;
- розвивати творчі здібності;
- формувати оригінальність, продуктивність та гнучкість мислення;

Корекційно-розвивальна програма розрахована на молодших школярів, вона складається з шести занять, що включають від чотирьох до п'яти вправ (привітання, вправа на розвиток основних компонентів мислення, вправа на розслаблення та зняття втоми, рефлексія та підведення підсумків).

Тривалість заняття 45 хвилин, періодичність 1 раз в день.

Для того, щоб дітям було цікаво працювати, програма проводиться у формі вправ та гри, малюнків та демонстраційного матеріалу. Використовуються також вже набуті творчі здібності дітей: малювання, складання розповідей, фантазування. Впродовж усієї корекційно-розвивальної програми діти навчаться: спілкуватись один з одним, дарувати теплі та хороші слова, творчо мислити, уявляти, фантазувати, представляти ситуації, придумувати власні розповіді, цікаві оповідки, любити природу, рослинний і тваринний світ, бути ввічливими та уважними, креативно і неординарно мислити, розвивається творчий потенціал дитини, що дає змогу правильно знайти себе у захопленнях та вподобаннях.

1. Заняття «Сонячне знайомство»

Мета заняття: підняти інтерес до творчої діяльності, розвивати позитивне сприйняття один одного та самого себе, навчитись працювати творчо, активно, продукувати нові ідеї, вдосконалювати свої особисті творчі якості.

Завдання:

- працювати творчо, активно;
- продукувати нові ідеї;
- вдосконалювати свої особисті творчі якості.

ВПРАВИ

1.1. Вправа «Пізнайко»

У цій вправі потрібно коротко розказати про себе, як зветь, чим подобається займатись та про особисті мрії.

☺Доброго дня! Я дуже рада нашій з вами зустрічі. Для того, щоб краще познайомитися, я пропоную вам доповнити такі речення:

«Мене зветь...»

«Мені подобається...»

«Я мрію...»

Наприклад: Мене зветь Марійка, мені подобається займатися бальними танцями, я мрію побувати в Діснейленді.

1.2. Вправа «Посмішка сонця»

Вправа має за мету створити гарний та позитивний настрій у групі.

☺Будь ласка уважно послухайте завдання цієї вправи: сядьте зручніше і закрийте очі. Зробіть три глибокі вдихи і видих. Уявіть собі, що кожен з вас бачить перед собою красиве сонечко на малюнку, рот у якого розплющився у широкий посмішці. Тепер знову вдихніть, затримайте дихання і спробуйте усміхнутися так, як сонечко. Відчуйте усмішку у всьому своєму тілі, відчуйте радість всіма клітинками свого тіла. Вам стало спокійно, радісно, безтурботно. Це відчуття ви зможете пригадати тоді, коли захочете. Тепер т

Продовження додатку А

трохи потягніться, випряміться. Розплющте очі і знову опинитесь в нашій класній кімнаті.

Ну як відчуття? Бачу усі посміхаються – це чудово!

1.3. Вправа «Комплімент»

Вправа розвиває бажання говорити хороші та приємні слова, навчає до привітливості і доброти.

☺ Так як у вас в усіх вже позитивний настрій давайте виконаємо дуже приємну вправу – будемо один одному говорити компліменти. Кожен з вас має сказати гарне та приємне слово – комплімент для свого сусіда по парті і навпаки

Наприклад: ти компанійський, ти дуже хороший, ти чарівна, тощо.

1.4. Вправа «Поділись посмішкою»

Вправа підсумовує заняття «Знайомство»

☺ Сьогодні ми з вами спробували ще ближче познайомитися один з одним, відчували на собі посмішку сонця, говорили один одному приємні слова, а зараз я пропоную передати посмішку по колу товаришу, який стоїть поряд і разом з посмішкою передати тепло свого серця.

Вправа робиться таким чином: обернувшись до свого сусіда по парті ніби передаючи посміхніться йому, він приймаючи посмішку робить те саме і так далі.

2. Заняття «Квіткове царство»

Мета заняття: спонукати дітей до активної творчої діяльності, розвивати оригінальність та продуктивність мислення виховувати любов до прекрасного

Завдання:

- творчо, продуктивно та оригінально працювати;
- бути активними;
- вдосконалюватися як особистість.

Обладнання: олівці та папір.

ВПРАВИ

2.1. Вправа «Якби я...»

Вправа спонукає навчитись мріяти та фантазувати, розвиває творчо мислити.

🌸 Я пропоную вам продовжити речення: «Якби я був(ла) квіткою, я би був(ла)...» Представте себе цією чарівною рослиною, якою саме квіткою ви себе бачите і чому?

2.2. Вправа «Фантазія»

Мета вправи полягає у розвитку оригінальності, продуктивності мислення та вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

🌸 Нам усім напевно важко уявити наше життя без квітів. Вони оточують нас та дарують неймовірну красу, численність різнобарвності та яскравості. Пахощі квітів зачаровують нас дивуючи різною гамою кольорів та видів. Я пропоную вам пофантазувати і придумати якомога більше оригінальних відповідей на такі запитання:

Що може трапитися, якщо перестануть цвісти квіти?

Що може трапитися, коли квіти стануть безбарвними?

Що може трапитися, коли квіти оживуть?

Виконувати це завдання ви будете в групах. Працюють усі члени групи і приймаються до уваги всі варіанти відповіді на поставлене запитання.

2.3. Вправа «Квіточка»

Мета цієї вправи – рефлексія.

🌸 Сядьте якомога зручніше, розслабтеся, я хочу запропонувати короткий, проте приємний відпочинок. Закрийте свої оченята, вдихніть, будь ласка, глибоко три рази... Тепер уявіть собі, що ви – чарівна квітка, яка росте в чудовому куточку, сонце голубить її пелюстки, а легенький вітерець лоскоче її рум'яне обличчя. Вона весело радіє життю, їй приємно і затишно від того, що вона гарна, щаслива, поряд з нею ті, хто їй потрібен. Вона

Продовження додатку А

насолоджується своїм життям, милується всім, що навколо неї. Ці приємні почуття переповнюють її. Вона намагається зберегти їх в собі. Вона щаслива дуже щаслива, її стебелець ледь похитується, їй приємно та спокійно.

Все можете розплющувати очі. Ну як вам? Які відчуття? Приємно себе відчуваєте?

2.4. Вправа «Уява»

Мета вправи: розвиток творчих здібностей та вміння реалізовувати свої фантазії.

✿ Діти зараз я пропоную ваші міні-фантазії перетворити в реальність. Пропоную кожному ще раз уявити квітку, в яку ви перетілювалися. Зараз ви будете її малювати. Кожен з вас малює задуману вами квітку. Даєте їй назву та ім'я. Фантазуйте, творіть використовуйте усю вашу уяву.

2.5. Вправа «Букет із квітів»

Мета підвести підсумки заняття, поділитись своїми враженнями.

✿ Зараз я пропоную усім стати в коло. Ми спробуємо створити букет із квітів. Кожен учасник кладе до букету свою улюблену квітку, при цьому описуючи її, що за квітка яке у неї ім'я.

3. Заняття «Станція подорож»

Мета заняття: розвивати творчі здібності учнів, розширювати їхній кругозір.

Завдання:

- продуктивно та творчо працювати;
- вдосконалювати свої здібності та можливості;
- бути максимально активними;

Обладнання: папір, олівці, ручки.

ВПРАВИ

3.1. Вправа «Продовження фрази»

Продовження додатку А

Вправа має на меті дати змогу дитині висловити свою думку та донести її одноліткам, вона налаштовує на подальшу роботу на занятті.

☞ Я пропоную вам продовжити таку фразу: «Більш за все я люблю подорожувати...». Тут потрібно сказати куди ви любите подорожувати найбільше всього, подумайте не кваптеся, згадайте де вам найбільше комфортно і затишно, де цікаво і весело, куди б ви хотіли їздити.

Наприклад: «Більш за все я люблю подорожувати на море, до бабусі в село, тощо».

3.2. Вправа «Незвичайні проблеми»

Вправа спрямована на розвиток продуктивності та оригінальності мислення.

☞ Виконувати наступне завдання ви будете в парах. Кожній парі буде запропоновано скласти невелику розповідь на одну із запропонованих незвичайних проблем. Виберіть собі проблему, над якою ви будете працювати:

- «літаючий поїзд»;
- «автобус, який їздить задом наперед»;
- «велосипед, який має квадратні колеса»;
- «корабель, який співає»;
- «автомобіль, який може говорити».

У цьому завданні потрібно описати цю «незвичайну проблему», можливості виходу з неї, перерахувати можливі плюси чи мінуси, пофантазувати, представити ці ситуації у буденності чи можливо у далекому майбутньому та все інше що спаде вам на думку. Фантазуйте, включайте свою уяву намагайтесь творчо підійти до поставленої задачі.

3.3. Вправа «Без зайвих слів»

Завдання вправи це зняття напруження та розслаблення.

☞ Зараз я пропоную вам за допомогою міміки та жестів зобразити якусь подію із вашого життя, пов'язану із подорожами. Всі інші учасники повинні відгадати що саме ви хотіли зобразити.

3.4.Вправа «Неіснуючий вид транспорту»

Мета: розвиток продуктивності та оригінальності мислення.

☞ Наступне наше завдання – створити неіснуючий вид транспорту, який би ставу пригоді людям. Це той засіб якого немає в природі, його створили ви. Ваш винахід має мати такі характеристики:

- назва;
- застосування;
- технічні характеристики.

3.5.Вправа «Чарівне слово»

Мета вправи: підведення підсумків заняття.

☞ Ваше завдання – пригадати, що ми робили сьогодні, про що говорили і мріяли і висловити свої побажання товаришу справа щодо здійснення його мрій.

Намагайтесь бути максимально щирими і відкритими.

4.Заняття «Творча особистість»

Мета заняття: розвивати інтерес до творчої діяльності, спонукати до активності, розвивати здатність до самоаналізу.

Завдання:

- виявляти інтерес до творчої діяльності;
- навчитися аналізувати свої потреби і можливості.

Обладнання: папір, кольорові олівці, картки для поділу на групи, демонстраційний матеріал, порожній паперовий пакет.

ВПРАВИ

4.1.Вправа « Я люблю»

Вправа має за мету розвинути здатності до самоаналізу.

Продовження додатку А

☞ Спробуйте поміркувати і висловити свою думку, продовживши таке речення: «Найбільше я люблю створювати...»

У цій вправі варто одним реченням сказати що насправді ви найбільше любите створювати, це може бути що з вашого захоплення чи просто хобі.

Наприклад: «Найбільше я люблю створювати різні вироби своїми руками, зокрема в'язати, малювати тощо...»

4.2. Вправа «Талановитий винахідник»

Мета вправи: розвиток продуктивності та оригінальності мислення.

☞ Я пропоную вам побути в ролі винахідників, адже, погодьтеся, без творчості їм не обійтися. Ви будете працювати в групах. Завдання для груп – придумати якомога більше варіантів застосування того предмета, який лежить у вас на парті. Враховуються пропозиції всіх учасників групи. Відповіді можуть бути найнеймовірніші.

За предмет може бути взята: ручка, книжка, тощо.

4.3. Вправа «Інструментальна фантазія»

Мета: розслаблення, відпочинок.

☞ Сядьте, будь ласка, всі разом, в коло. Зараз я буду передавати по колу пакет. Уявіть собі, що в ньому можна знайти який завгодно музичний інструмент. Кожен з вас повинен дістати якийсь свій інструмент. Знайдіть собі той інструмент, який вам найцікавіший і який ви би хотіли послухати. Почекайте, поки всі діти не «візьмуть в руки» свій уявний інструмент.

Тепер кожен з вас повинен показати як працює його уявний інструмент, як грають на ньому, а голосом – який звук він видає. Інші діти повинні відгадати, на якому інструменті ви граєте. А зараз ми спробуємо всі разом кожен на своєму інструменті зіграти якусь мелодію.

За уявні інструменти можуть бути яблука, мандарини, банани чи інші предмети, будь що.

4.4. Вправа «Чарівники»

Мета: навчитись максимально включати свою уяву та фантазію, придумувати розповідь та максимально донести її до ровесників.

Зараз кожен з вас зможе побути в ролі чарівника. У кожного з вас на партах є листочки з однаковими фігурами чарівників. Ваше завдання – домалювати ці фігури, зробивши одного з них «добрим» а іншого «злим», див. рис.1. Наступний етап роботи – придумати розповідь про те, що зробив поганого «злий» чарівник і як його перемиг «добрий».

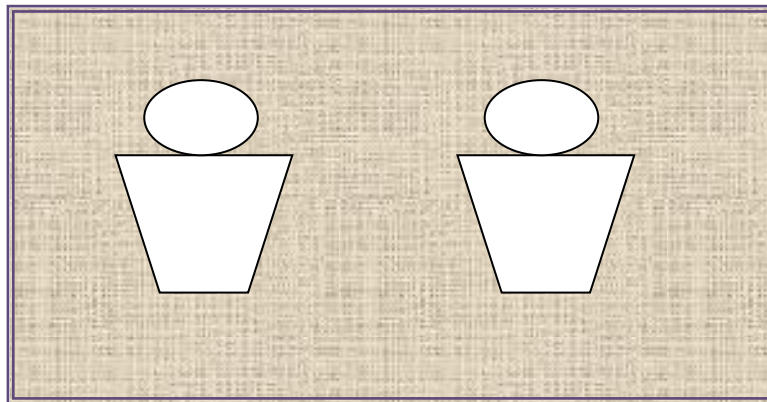

рис.1. Фігури «Чарівників»

4.5. Вправа «Мої емоції»

Мета: рефлексія, підведення підсумків.

На завершення заняття я пропоную вам проаналізувати свої відчуття, емоції, які наповнюють вас, і висловити їх одним словом, наприклад «Піднесення».

5.Заняття «Світ професій»

Мета заняття: розвивати творчі здібності учнів, розширювати їхній кругозір, спонукати до продуктивної діяльності.

Завдання:

- вдосконалювати свої особисті якості;
- працювати творчо, активно;
- розширювати свій кругозір

Обладнання: папір, олівці, картки для роботи в групах, демонстраційний матеріал.

ВПРАВИ

5.1. Вправа «Моя мрія стати»

Мета: налаштування на роботу, самопрезентація.

У кожного із вас є свої мрії, пов'язані з вашим майбутнім. Мріючи ми набуємо сенс життя. Тому я пропоную вам подумати і продовжити таке речення «Я мрію стати...». Ким ви у майбутньому би хотіли стати: лікарем, будівельником, кухарем тощо. Подумайте.

5.2. Вправа «Професійні речі»

Мета: стимулювання творчого мислення та загального розвитку.

В кожній професії є предмети, речі без яких не можна обійтися. Я пропоную вам картинки з зображенням певних предметів (див. рис.2). Ваше завдання – придумати якомога більше варіантів застосування цих предметів людьми різних професій. Варіанти мають бути як реальні, так і неймовірні.

рис.2. Картинки з зображенням предметів

5.3. Вправа «Мандрівка в часі»

Мета: розслаблення, позитивний настрій.

Продовження додатку А

Зараз з вами ми відправимося у мандрівку в часі. Сядьте зручно, закрийте очі, глибоко вдихніть... Уявіть себе через 20 років. Ви доросла людина, займаєтесь своєю улюбленою справою, маєте все те, про що мріяли. Ви відчуваєте себе впевненими і щасливими. Вам добре і спокійно. Спробуйте взяти з собою ці приємні відчуття і повернутися на 20 років назад.

5.4.Вправа « Я у майбутньому»

Мета: розвиток творчого мислення та уяви.

Зараз я пропоную вам описати те, що ви побачили в своїй уяві, можливо щось додати, змінити, тобто описати себе через 20 років. Дайте волю своїй уяві і спробуйте описати всі свої мрії.

5.5.Вправа « Мрія»

Мета: підведення підсумків.

На завершення я пропоную вам дати відповідь на таке запитання: «Що потрібно для того, щоб моя мрія здійснилася?»

6. Заняття «Світ тварин»

Мета заняття: спонукати дітей до активної творчої діяльності, розвивати продуктивність та гнучкість мислення, виховувати любов до тварин

Завдання:

- працювати творчо, продуктивно;
- бути активними;
- вдосконалювати свої особисті творчі якості.

Обладнання: олівці, папір, матеріали для роботи.

ВПРАВИ

6.1. Вправа «На кого схожий я?»

Мета: налаштування на роботу, розвиток навичок порівняння та співставлення.

Для того, щоб ближче познайомитися і налаштуватися на роботу, я пропоную вам подумати на яку тваринку ви схожі або хотіли би бути схожі і чому, і продовжити таку фразу: « Я схожий на ..., тому що...»

6.2. Вправа «Дресирований ведмідь»

Мета: розвивати продуктивність та гнучкість мислення.

Ви вмiєте швидко думати? Візьміть олівець і папір і поміркуйте – навіщо може знадобитися дресирований ведмідь? Може для того, щоб носити твій портфель чи охороняти дім? У вас є три хвилини щоб придумати і записати якомога більше ідей. Не потрібно вибирати «хороші» і «погані», головне щоб їх було якомога більше. А зараз ви будете працювати в групах. Складіть спільний список, використовуючи ідеї всіх членів групи. Можете також спільними зусиллями доповнити ваш список.

6.3. Вправа «Гра фантазії»

Мета: розвиток творчих здібностей, розслаблення.

Я хочу запропонувати вам цікаву гру. Зараз ви матимете змогу перетворитися в тваринку, ту, яку ви хочете. Виберіть для себе ким ви хочете бути. Ви – тваринка, яку ви вибрали, тому можете рухатися так, як вона, видавати ті ж звуки, поводитися так само. Для цього ви можете використовувати всю класну кімнату. Спробуйте відчувати задоволення, радість, спокій, адже ви робите те, що вам найбільше хочеться. Запам'ятайте ці приємні відчуття. Дякую вам і прошу повернутися на свої місця, взявши з собою приємні відчуття.

6.4. Вправа «Неіснуюча тварина».

Мета: розвиток творчих здібностей учнів.

Пропоную вам побути у ролі творців і створити в своїй уяві, а потім і на папері неіснуючу тварину, назвіть її неіснуючим ім'ям. Ви можете описати її, а можете і намалювати. На виконання цього завдання у вас є 15 хв.